

7643
EESTI ÕPETAJATE LIIT

**UUSI TEID
ALGÕPETUSES
METOODILINE KÄSIRAAMAT**

TOIMETANUD JOH. KÄIS

NELJAS JAGU

**5.—6. ÕPPEAASTA TÖÖKORRALDUS KES-
KUSTUSE PÕHIMÕTTEL INDIVIDUAALSE
TÖÖVIISI RAKENDUSEGA**

6. OSA : RIHO PÄTS. LAULMISOPETUS

TALLINN 1934

JOH. KAISI toimetatud metoodiline käsiraamat

Uusi teid algõpetuses IV

---

annab aine läbitöötuse 5.—6. õppeaastale keskustuse põhimõttel individuaalse tööviisi rakendusega järgmiste iseseisvate raamatuna:

---

1. osa: R. Reiman. **Emakeel.** Hind 3 kr.
  2. osa: E. Limberg. **Matemaatika.** (ilmub 20 sept. 1934.)
  3. osa: T. Adamson, M. Arike, J. Parinbak. **Ajalugu, kodanikuõpetus, usuõpetus** (Ilmub 1935. a.)
  4. osa: E. Kilksion, J. Käis. **Looduseõpetus.** (Ilmumisel).
  5. osa: E. Markus. **Maateadus.** Hind 1 kr.
  6. osa: Riho Päts. **Laulmisõpetus.** Hind 1 kr. 50 s.
  7. osa: S. Rikas, A. Soo, K. Siimon. **Joonistamine, tööõpetus** tütarlastele ja poeglastele (ilmub 20. sept. 1934).
  8. osa: A. Kalamees. **Kehaline kasvatus** (ilmumisel).
-
-

Pealadu: K. k.-ü. „TÖÖKOOL“. V.-Roosikrantsi 3
Tallinn.

EESTI ÕPETAJATE LIIDU PEDAGOOGILISED
JA METOODILISED RAAMATUD NR. 21.

UUSI TEID
ALGÕPETUSES
METOODILINE KÄSIRAAMAT

TOIMETANUD
J. H. KÄIS

NELJAS JAGU

5.—6. ÕPPEAASTA TÖÖ KESKUSTUSE PÕHIMÕTTEL
INDIVIDUAALSE TÖÖVIISI RAKENDUSEGA

6. OSA

RIHO PÄTS. LAULMISÕPETUS

17902

„TÖÖKOOLI“ KIRJASTUS
TALLINN 1934

Kõik autori õigused seadusega kaitstud.

2.

A-7693

9152

Eessõnaks.

Metoodiliste käsiraamatute sari „Uusi teid algõpetuses“ on koostatud ühtlase kava alusel. Selle kava kohaselt käsitletakse sarja esimeses jaos õppetöö üldist korraldust, silmas pidades eriti töötingimusi liitklassides, ja antakse keskustuse põhimõttel koostatud töökavade näide. Teine jagu (kahes osas ühes lisadega) esitab üldõpetusena töökorralduse 1. ja 2. õppeaastal, püüdes näidata ka õpilaste iseseisva, individuaalse töötamise võimalusi. Kolmas jagu (samuti kahes osas ühes lisadega) sisaldab õppetöö korralduse 3. ja 4. õppeaastal keskustuse põhimõttel individuaalse tööviisi rakendusega. Neljas jagu, jätkates ja süvendades eelmiste jagude tööd, ilmub iseseisvate raamatuina järgmistelt aladelt: 1. osa — R. Reiman. Emakeel. 2. osa — E. Limberg. Matemaatika. 3. osa — T. Adamson, M. Arike, J. Parinbak. Ajalugu, kodanikuõpetus, usuõpetus. 4. osa — E. Kilksõn, Joh. Käis. Looduseõpetus. 5. osa — E. Markus. Maateadus. 6. osa — R. Päts. Laulmisõpetus. 7. osa — S. Rikas, A. Soo, K. Siimon. Joonistamine, käsitöö. 8. osa — A. Kalamees. Kehaline kasvatus. Vajaduse järgi on metoodilised käsiraamatud varustatud ka õpilaste töövihkudega iseseisvaks, individuaalseks töötamiseks. Nii ongi antud käesoleva osa lisana: R. Päts „Laulmisõpetuse töövihk“, eraldi 5. ja 6. õppeaastale.

Toimetaja.

Üldosa.

5. ja 6. õppeaasta laulmisõpetus on ikkagi eeskätt lauluvara rikastamiseks, siis ilmeka ettekande süvendamiseks, hääle ja kuulmise edasiarendamiseks ning algelisele noodiõpetusele ümmara kuju andmiseks.

Kui eelmisel õppeaastail õpilane omandatud lauluvara kõrval ka oskuslikust küljest sai juba teatud määral rütmilise ja osalt ka meloodilise ettevalmistuse, siis 5. ja 6. õppeaastal neile liitub võimaluse piires ka harmooniline element kahehäälse lauluharrastuse näol ja kõigi nende muusikaliste ajgmete — rütmi, meloodia, harmoonia, dünaamika jt. mõistmine — kuulub edasiarendamisele ning mingile enam-vähem kindlale tulemusele viimisele, vähemalt sel määral, et õpilane koolist ellu astudes ühes teatava kindla lauluvaraga oleks varustatud teadliku noodikasutamise alal ka oskuste ja võimetega, mis võiksid olla talle kindlaks toeks muusikalisel harrastusil.

Ülaltoodu tohiks olla meie 6-aastases ühtluskoolis laulmise õpetamisel lähtekohaks.

Kaasaegset kasvatust iseloomustab selgejooneliselt erinev hoolitsus äratada lapses algatus- ja korraldusvõimet, arendada aga ka leidlikkust ja arvustavat suhtumist. Sellest lähtudes, kuna muusika vastuvaidlematult on võimeline neidsamu väärtuslikke inimesomadusi kultiveerima, meie koolilaulmisõpetus ei tohi jääda milgi tingimusel ainult passiivseks nähtuseks, vaid tal on peale esteetiliste veel ülimal määral inimesaktiivsust arendavaidki ülesandeid juba üldises, eriti aga muusikalises mõttes. Seepärast laulmisõpetus üldhariduslikus koolis omab väga suurt tähtsust, aga selle õigustamiseks on vajalik, et ta oleks tõesti ostarbekalt korraldatud.

* * *

Praktilise töökorralduse kohta, lähtudes põhimõttest, et inimestahte funktsioonides on väga oluline koht harjumustel, peab märkima, et ka lauluõpetusel tuleb tähtsale kohale asetada heliliste harjumuste arendamine mitmesuguste muusikaliste nähtuste sihiteadlikult korraldatud vaatluste najal. Need vaatlused peavad järkjärgult õpilase pühendama muusikalise vormi kujunemise käigusse, mis on üheks kindlamaks toetuspunktiks teadlikul muusitseerimisel või üldse muusikalise arusaamise soodustamisel.

Kuna muusikal on mõningaid ühiseid jooni kõnega, siis ka laulmisõpetuses on palju põhimõttelist analoogiat näit. kas või emakeele-õpetusega. Kujukalt seda põhjendatakse ühes vene muusikapedagoogilises brošüüris¹⁾: „Emakeeleõpetuses me eraldame kaks staadiumi — algelise (emaõpetus) ja järgneva (kooli õpetus). Algeline aste toetub ainult kuulmisele: a) laps juba kätkis õpib vanemate kõnes kuulma sõnu, mis seotud mõistetega ja siis b) häälitsema, rääkima, ümbruskonnale oma ideedest märku andma. Seda astet võib nimetada looduslikuks; loodus ise, elu ise õpetab lapse kuulmise järgi rääkima. Järgnev aste, mis seotud nägemise ja kirjaga, toimub ka kahes suunas — enda juurde ja enda juurest: a) laps koolis õpib märkide järgi nägema temale juba kuulmise järgi tuntud sõnu (s. o. nägemise abil ideesid vastu võtma) ja b) kirjutama sõnu, — märkide abil oma ideesid avaldama. On selge, et mõlemas, nii looduslikus kui koolistaadiumis need protsessid, mis märgitud tähtedega „bb“ järgnevad „aa“-ga märgitud protsessidele ja toimuvad viimaste kontrolli all: enne kuulmine, siis rääkimine; enne lugemine, siis kirjutamine; sõnu me hääldame nii, nagu oleme neid kuulma harjunud; sõnu me kirjutame nii, kuidas neid oleme harjunud nägema, s. o. lugema. Ja veel rohkem on selge, et kronoloogiliselt teine staadium ei saa tulla esimesele kohale: ei saa õpetada kirja inimesele, kes veel ei oska rääkida.

Kõik see on täielikult rakendatav ka laulmisõpetuses. Laulmisõpetuses lapsed peavad esiteks läbistama algelise astme, s. o. a) kuulma neile sobivaid, arusaadavaid ja mis

¹⁾ „Вопросы музыки в школе“ Сборник статей под ред. И. Глебова. Ленинград 1926.

peaasi, huvitavaid laule õpetaja või vanemate seltsiliste ettekandel ja b) peale kuulamist neid järele aimama oma häälega, laulma. Järeleaimav laulmine rikastab laste mälu kuuldekujunditega, motiividega, laululiste väljenditega, ja kui sellele on algõppeaastail kindel alus pandud, ainult siis võib asuda ka laulukirja juurde, s. o. mõelda ka noodiõpetusele.

Küsimusele — „Mis see endast kujutab?“ — vastatakse: „Noodikirja õpetus on sidemete loomine kuulmiskujundite ja nähtavate märkide vahel. Aga ei saa enne nägemismärkide juurde asuda, kui kuulmises veel ei ole kujutlust neist laululistest (muusikalistest) elementidest, mis kuuluvad nägemise abil lugemisele ja ülesmärkimisele: lapsed peavad õppima

- 1) neid elemente kui kindlaid fakte kujutlema,
- 2) neid nimetama nimetustega ja
- 3) häälega neid väljendama.“

Need põhielemendid, mis laulu käsitusel jääksid teadmuste ja oskusliku ala arendamisel lähtekohaks, on — nagu varem juba mainitud — rütm, meloodia, harmoonia ja ka dünaamika. Nende läbitöötamisel paralleelselt kuuluvad arendamisele ka niisugused oskused kui hingamine, häälemoodustamine ja hääldamine, ilma milleta pole mõeldav ilmekas ettekanne.

Toogem siin üldjoonis laulmise ja laulu tähtsaimaid põhimõtteid.

Hingamine ja kajastamine.

Itaalia vanemaid laulumeistreid G. Caccini (1550. a.) oma tuntud teoses „Le Nuove musiche“ märgib, et hingamine otstarbeka õhutarvitamisega on laulmisel sama vajalik kui hea häälg. Samast põhimõttest laseb end juhtida tänapäeva laulukoolgi ja seepärast ei tohi otstarbeka hingamise arendamine ka koolilauluõpetuses tähelepanuta jääda.

Olgugi et ideaalne oleks hingamise käsitamine individuaalselt, ometi meieaja koolilaulutunni piiratud võimaluste juures on see läbiviidamatu. Nii tuleb piirduda vaid kollektiivse harjutustööga, pealegi sellisega, mis kannab rohkem põhimõttelist laadi. Väga populaarselt selgitab hingamise protsessi laulmisel meie konservatooriumi tuntumaid laulu-

õpetajaid A. Arder¹⁾, lähtudes kuulsa itaalia lauluõpetaja Lamberti lihtsast definitsioonist: „Laulmine on ohe“. A. Arder asetab küsimuse: „Missugusel puhul meie elus tunnieme tarvidust laulu järgi ja millal meie laul on õige laul (õige ohe)?“ — ja vastab: „Nimelt siis, kui me laulame loomulikult, kui hääliitus tekib ühes tunnetega ja muutub sundimatuks vajaduseks. Arusaadavalt laulukool peab olema lihtne looduse kool. Loodusekoolil on oma vankumatud reeglid.“ Edasi A. Arder selgitab seisakut, rinnakorvi liikuvust, kaela, pea, lõua, huulte ja keele hoidu laulmisel, rõhutades seejuures jälle loomulikkust (pingeta asendit) ja siirdub siis hääle kujundamisele: „Häälekujundamise siht on *bel canto* (ilus laul), mis tekib ainult õigest ohkest, lihtis mehaaniline hingamine ei vii kunagi selleni. Ohata oskame kõik — küll armastusest, küll vihast, kurbusest, rõõmust, palvemeeleolust jne. Need tunded peavad olema absoluutselt loomulikud. Õige ohke tarvitamine teeb meile mõistetavaks, missugused lihased võtavad laulmisest osa. On teada, et kopsudel puudub oma jõud. Kopsudega mängivad teda ümbritsevad lihased, mida õigusega võime nimetada hingamise mootori jõuks, laulmise juures aga ohke ehk laulu mootori jõuks. Õige ohke puhul täituvad kõigepealt kopsu alumised osad, siis järjekindlalt alt ülespoole kogu kops. See sünnib samuti kui pudeli täitumine veega. Oleks imelik, kui pudelis vesi koguneks enne keskele ja siis alla ning üles. Vastavalt kopsu täitumisele võtavad lihased tegevusest osa samas järjekorras — alt üles. Kui ohe lõpeb, siis kõik toed ümber kopsu vajuvad kägerasse, aga kunagi mitte tõugates, vaid järele andes. Tõukajad lihased kutsuvad esile hääle forsseerimise (ülepingutuse). Lihaseid vajab kops ohke sissevõtmiseks, väljaohke juures meil tarvitseb ainult lihaseid pingest vabastada. Kõneldes või lauldes laseme ohkel voolata välja jaokaupa, et kasutada täiuslikult kõike sissevõetud ohet. Ohkest osavõtvad lihased on kui viuldaja parem käsi, neid tuleb harjutada vastupidavaiks, tugevaiks ja elastiliseks. Selleks hääleharjutustega paralleelselt peab tegema ka ohkeharjutusi. Ohkame sisse läbi nina ja suu korraga nagu hais-tes lilledõhna, kuhu juurde seltsib ka armastuse tunne. Oh-

---

¹⁾ „Muusikaleht“ nr. 2 ja 3, 1933. „Kooride siseelu“ — A. Arder.

kame pikkamisi ning mõnuga; poolel sisseohkel peame hinge kinni, nagu nautides lille lõhna. Seejuures ei tohi peatust teha kurguga, vaid poole ohkeni tegevusse kutsutud lihastega; järgneb teine poolohe, mille täitudes tunnete paisutusega laseme õhu pikkamisi nagu haigutades välja. Harjutuste juurde peab asuma andumusega; mehaaniline võtete käsitlemine ei anna tagajärgi ja võib isegi tuua kahju vigade külgepookimise näol.

Peale õige ohke tarvitamist laulmise juures on veel erilise tähtsusega resonatorite kasutamine. Laul resonatorite kaasabitaks oleks sama hea, kui viiuldamine kõlakastita puldil. Kõige rikkalikumate võimetega resonatoriks on rinnakoobas: sellele järgnevad niinimetatud maski- ehk pearesonatorid. Väga tähtis on ohkega juhtida häält nii, et kõik kajastamise võimalused oleksid kasutatud maksimaalselt. Resonatorid tuleb tasakaalustada kõnekäänu kohaselt: kirik keset küla. Laulmise juures resonatorid peale suu avatakse (seatakse korda) ohke sissevõtmisel. Kõige paremini avab nina aevastuse tunde, mis läheb üle haigutuseks ja ühes sellega teeb lahti ka kurgu õ-hääliku kohaselt. Hingekurk hoitakse nii avatuna kui vähegi võimalik. Edasi, lillelõhnana sissetõmmatud õhk suurendab kopsu viivate hingetorude käike, täites neid otsekui aroomiga. Nüüd õrnalt hingeauruna välja ohtes tekitatakse hääl. Ühes sellega avaneb suu (sissehingamisel ta oli vaevalt lahti) ja häälepinge juhatakse kaares mööda haigutava ning õ-l hoitava kurgu seina välja läbi aevastusse kalduva ninakoopa. Huuled moodustavad ruupori, mis helgiheitja kombel paiskab hääle välja koonduvad ning lõpus laieneva joana. Nii saavutatakse hääle maksimaalne kandvus.“

Need ülaltoodud A. Arder'i huvitavad mõtteavaldused hingamise ja kajastamise kohta laulmisel nii lihtsalt seletatuna võivad anda lauluõpetajaile mõningaidki toetuspunkte asja käsitlemisel. Kuna nad puudutavad aga peamiselt vaid nende alade tehnilist külge, siis lisaksin siia mõningat ka puhtpraktilises mõttes.

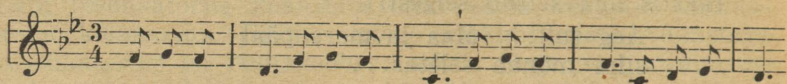
Eeltoodust nägime, et teadlik, otstarbekas ja tasakaalukas hingamine on see, mis võimaldab inimes häälele teatud loomuliku ilme, aga ei või märkimata jätta ka seda, et teadlik ja otstarbekas hingamine annab laululegi kindla

Kui laul on sisuliselt, rütmiliselt ja meloodiliselt hästi läbitöötatud, siis muidugi niisugust mõttetust ei juhtugi, vaid õpilane oma teritatud instinktiga saab neist üle eseseisvaltki.

Ei saa märkimata jätta, et rohkesti on selliseidki laule, kus mõnes salmis parima tahtmisegi juures on raske sõnamõtet siduda muusikalise mõttega orgaaniliseks tervikuks — see on niisugustel juhtudel, kui mõlemad arenevad liiga eseseisvat rada.

Näit. populaarses laulus „Ema süda“ (Leelo V, lk. 14)
3. salm kõlab laudes võrdlemisi kohmakalt:

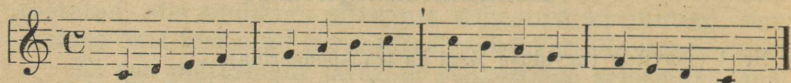
Hingamisharjutusi.

Nr. 1 (soovitav tarviduse järgi ka transponeerida).

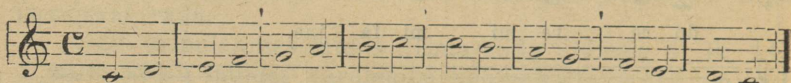
M. C. Marchesi j.

do re re mi mi fa jne.

Nr. 2.

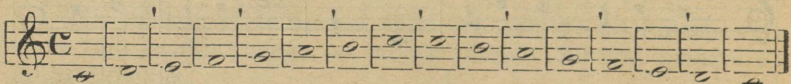
Nr. 3.

Nr. 4.

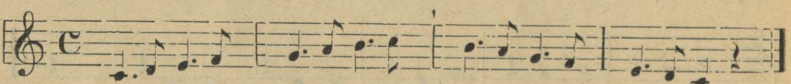
Nr. 5.

Nr. 6.

Nr. 7.

Nr. 8.

Harjutusi Nr. 2–8 on soovitatav ka transponeerida. Samuti kasutada neid loomulikus moll-helitõus.

Nr. 9 (transponeeritav).

Musical score for Nr. 9, consisting of two systems. The first system features a single treble clef staff with a common time signature (C) and a melodic line. The second system is a grand staff with treble and bass clefs, also in common time. The piece concludes with the word "jne." written at the end of the final measure in both systems.

Nr. 10 (transponeeritav).

Musical score for Nr. 10, consisting of two systems. The first system has a treble clef staff with a 3/4 time signature and a melodic line. The second system is a grand staff with treble and bass clefs, also in 3/4 time. The piece concludes with the word "jne." written at the end of the final measure in the grand staff.

Häälemoodustamine.

Mis puutub häälemoodustamisse, siis loomulikult ei saa meie tavalises kooli laulutunnis kõnesse tulla kuigi nimetamisväärsel määral individuaalne õpetus — see oleks liialt aegaraiskav ja viiks väga kõrvale laulutunni otsekohesest sihtidest. Et aga häälemoodustamine iseenesest on vägagi kaaluva tähtsusega kunstiliselt kauni ettekande saavutamiseks, siis sellest küsimusest ei või mööduda vaikides. Nii jääb siin peagu vaid ainus võimalus — lihtsaimad praktilised harjutused ja ühised tähelepanekud ning nende põhjal häälemoodustamise küsimuste lahendamine ühiselt, mille juures on sobiv tarvitada eeskujuks ettelaulmist niisugustelt lastelt, kes evivad juba looduslikult kauni tooniandmise. Ka sel teel järjekindla harjutamise, tähelepanekute ja võrdluste najal on võimalik saavutada teatavaid tagajärgi.

Tähelepanдав on laste häälte mitmekesisus: on ilusaid, volavaid, mahedalt heljuvaid, pehmeid hääli, aga on ka karedaid, teravaid ja ebatasaseid hääli. Kuigi kõige selle juures on kahtlemata tähtis osa ka lapse üldisel füsioloogilisel konstruktsioonil, omieti seda kindlat fakti ei saa eitada, et lapse hääle kõla oleneb sageli ka vaid häälemoodustamisel harjumuseks saanud juhulistest funktsioonidest, sõltumata looduslikest omadusist. Muidugi hea on, kui harjumuseks on saanud niisugused funktsioonid, mis on kooskõlas inimesfüsioloogia ja ka esteetiliselt arenenud muusikalise kuulmise loomulikkude nõuetega, sageli see aga on just vastuoksa. Seepärast säärastel juhtudel on vaja neid harjumusi sihikindlalt ümber kasvatada häälemoodustamise teadlikeks funktsioonideks, mille põhinõudeks jäägu ikka loomulikkus hääleandmisel. Ideaalseim on, kui lauluõpetaja ise on võimeline moodustama häält nii, et see oma iluga köidab või siis eelistatuks saab mõne kareda, pingutatult esiletoodud heli kõrval vähemalt oma lihtsa, loomuliku volavusega.

Kuna häälemoodustamine on tihedalt ühenduses hingamisega, siis on arendamiseks otstarbekas kasutada ühiseid harjutusi tunni alul paari-kolme minuti jooksul. Tähtsaimaks aga jääb loomulikult volava häälemoodustamise nõue

laulude läbitöötamise juures ja seal võib võrdlustega ja eeskujude andmisega paljugi selgitada.

Siirdudes nüüd hääleorgani vaatlusele, märkigem, et tähtsamaid keskusi häälemoodustamisel on kõrisõlm ühes kõigi oma välis- ja siselihastega. Neist esimesed igauks oma eriülesande kohaselt täidavad tarviduse järgi kõrisõlme elastse liikuvuse ülesandeid kuna teised moodustavad nn. häälepaelu, mille kiud jälle omakorda peagu kõikmõeldava elastsusega kokku tõmbudes ja venides täidavad häälemoodustamise otseseid ülesandeid. Seejuures hääle tekib sellest, et häälepaelad hingetoru kaudu kopsust tungiva õhu teel teatud pinges tihendavad või harvendavad õhku ja seega viivad ta helisevasse seisukorda. Häälepaelte pingest oleneb siis õhujoa tihedus, seega hääle kõrgus. Pinge piiridest üle minnes tekib vaid osaline häälepaelte võnkumine ja see annab nn. falsett-hääle, mille silmapaistvamaks eriomaduseks on tema nõrk kõlajõud ja kahvatu koloriit. Peale helikõrguse häälepaelad mõjutavad ka helivärvi (tämbrit). See muutub sõltuvalt häälemoodustamise maneerist.

Õpilastega häälemoodustamise funktsioonidest rääkides ei ole vaja laskuda liigsesse anatoomilis-füsioloogilisse arutellusse, kuna need küsimused, arvestades nende keerukust, on üksikasjaliselt veel puudulikult läbi uuritud, ometi üldjoonelist aimu hääle tekkimisest peaks õpilane siiski saama. Pole huvitusetu see fakt, et üldiselt hääle tekkimisel pole mõõduandev ainuüksi kõri anatoomiline ehitus, vaid tähtsal määral ka isesugune närvikava diferentsiatsioon, mis avaldub kas või selles, et näit. oina, koera ja inimese samasuguse kõrisõlme ehituse juures, oinas vaid määgib, koer haugub, inimene aga mitte ainult ei räägi, vaid isegi laulab; seejärel laulukunst ei ole ainuüksi kõrisõlme vaid ka ajude funktsioon, milles elav organism innervatsiooni teel on võimeline nii või teisiti käsklusi andma igale üksikule lihase osakesele (Curt Elze).

Võib olla, et laulutunnis ei saa mööduda ka hääleregistreid üsna kergelt puudutamast. Nagu teada, hääleregistriks nimetatakse rida üksteisele järgnevaid ühetaolisi helisid, mida muusikaline kõrv võib eraldada teisest, eelmisele järgnevast, samuti omavahel ühetaolisest helide reast. Need helide read on kõigepealt värvilt erisugused. Tuntakse peamiselt kaht registrit: 1) rinna register, 2) pea

register (või falsett). Esimest iseloomustab jõuküllus ja tema helisid ümbritsevate obertoone rikkus, mis tema helid teeb värvikaks ning mahlakaks, teist — nagu eespool mainitud — nõrk kõlajõud ja värvivaesus. Peale selle hulk uuemaaja häälefüsiolooge mainivad veel kolmandat nn. segaregistrit (mixt), mis on tuntud ülemineku registrina kahe eelmainitu vahel ja tekib sellest, et häälepaelad võnguvad küll osaliselt, siiski märksa ulatuslikumalt kui falseti juures. Siirdumine ühest registrist teise ei tohi milgi tingimusel toimuda järsult, vaid järkjärgult. Segaregister (mixt) ongi see, mis loomulikkude hääleliste omadustega lauljal, tingituna tema muusikalise kuulmise peentundest ja ka häälemoodustamise protsessi loomusunnist, on ülekaalus. Tuntud austria laulupedagoog Otto Iro¹ ütleb, et ideaalne on niisugune helisemine, kus kõik rinna ja peahääle registrielemendid omavahel kokku sulavad. Sellisel juhul heli tekkimisest võtavad osa nii rinna kui ka pea resonatorid ja töötavad kaasa nii kõrisõlme välis- kui ka siselihased — see kõik annab helile täiusliku ilu ja loomuliku kerguse. Nagu helisev keel võngub mitte ainult tervikuna (põhitoon), vaid samal ajal ka oma pooltega, kolmandikkude ja veeranditega (obertoone), samuti ka häälepaelad võivad võnkuda tervikuna (rinna hääle) ja samal ajal oma äärtega (pea hääle) — see annabki ideaalse kõla. Kui teatavas hääles on ülekaalus rinna helid, siis segatoonil on draamatiline iseloom, võtavad aga helisemisest osa suuremal määral häälepaelte ääred, siis hääle saabub kerge, selge ja paindub — omandab lüürilise iseloomu.

Piltlikult Otto Iro võrdleb segaregistrit savi ja vee seguga: mida rohkem vett, seda vedelam on lahu, mida enam aga savi, seda tihedam on see. Hääli, mis ei segune selliselt, ta nimetab lahutatud registritega häälteks.

Koolis võib nii mõnigi kord tähele panna niisuguseid „lahutatud registritega lauljaid“. Tõsi, küll, neid ei ole palju, aga kalduvust selleks võib tekkida küllaltki, eriti kui laps sagedasti peab valjusti laulma ja viis hääle tarvilise ulatuse piirist teeb järske hüppeid kõrgemale („Kaunimad laulud“ — Saebelman, „Mingem nüüd“ — Bellini, Tantsule — J. Simm, „Alpi huilur“ jt.). Eriti tähelepanav on see poiste

¹ Otto Iro. Diagnostik der Stimme. Wien, 1923.

juures. Siis niisugusel puhul tuleb häälemoodustamisele erilist rõhku panna. Soodsaks abinõuks ühtlase laulu saavutamisel on laulu harjutamine ja läbitöötamine vaikselt — see võimaldab lauljale ebaloomulikude pingutusteta kohaneda oma uuele ülesandele, peale selle see võimaldab tal end ja ka oma kaaslasi paremini kuulda.

5. ja 6. õppeaastal ühtlast häälemoodustamist üksikuil õpilasil takistab sageli häälemurd (mutatsioon), mis tekib nooruri sugulise küpsemise järgus kõri ning hääleorgani kiirest kasvamisest. Sel puhul häälepaelad pikenevad, seejuures poistel suuremal määral kui tütarlastel, mis pärast poiste hääli muutub ka märksa madalamaks kui tütarlaste oma ning häirivus ühtlase tooni andmisel on suurem. Kuid vaatamata sellele, häälemurru ajajärgul ei pruugiks laulmine keelatud olla (välja arvatud juhud, kus häälevahe- tuse protsess toimub väga teraval kujul, otse takistades mõistliku tooni andmist), küll aga on soovitatav sel ajal tagasihoidlikkuse piirides püsiv osavõtt laulmisest. Lauluko- rist, mis nõuab igal juhul täielikku aktiivsust, tuleks küll neid õpilasi ajutiselt vabastada.

Häädamine.

Nagu juba eespool mainitud — laul on mitte ainuüksi heliline nähtus, vaid luule & muusika, seepärast on vaja mõlemale harule osutada vajalist tähelepanu. Kahjuks aga jääb teksti arvel sageli rohkestigi soovida. Olgugi et sellega nii mõnigikord helilise külje kasuks tahetakse toimida, ometi ideaalset laulukunsti tuleks võtta luule ja heli orgaanilise liitumise tervikuna.

Laulu käsitlusel tuleks enam rõhku panna luule ilme- kusele. See on seda kergem, et mitmedki populaarsemad luuleteosed leiavad põhjalikku sõnalist käsitlust juba emakeele tunnis. (Kodumaa laul — H. Visnapuu, Mu isamaa on minu arm — L. Koidula, Üürike — Koidula, Oma saar — G. Suits, Las' kasvame — G. Suits, Kevade tunne — V. Ridala, rahvalaule jm), kus selgele hääldamisele suhtu- takse juba endastmõistetava nõudlikkusega. Siiski sama laulu muusikalisele läbitöötamisele asudes võib tihti tähele panna nende emakeele tunnis endastmõistetavaiks osutunud hääldamisreeglite vastu patustamist.

Esmajoones palju sõnaselgust läheb kaduma konsonantide lohaka ja ilmetu hääldamise arvel. Ent konsonandid ongi need, millest oleneb sõna rütm, ilmekus ja kõlavärving. Sõnas esinevate helitute konsonantide (b, d, g, k, p, t) julgemale ja toekamale hääldamisele tuleks enam tähelepanu pöörda, kusjuures tuleks hoiduda pehmete (b, d, g) ebaloomulikust pehmendamisest („Ma-ra, ma-ra, maimukene“), mis teeb nad võõrapäraseks, eesti keele foneetikale vastu võetamatuks. Samuti ei tohiks ka tugevaid (k, p, t) pehmendada, vaid laulus neid võiks isegi vähekesese tugevamini hääldada kui kõnes, sest laulus nad kuidagi, (arvatavasti laulja teatud flegmaatilise mugavuse arvel) kipuvad ikka ilmetuks jääma.

Näit.

(„Kaunimad laulud“ — F. Saebelman)

Eeltoodud katkendi laulmisel võib alati tähele panna lauljate kalduvust venitada vokaali „u“ konsonandi „k“ arvel, mistõttu saabub „tuksub“ pro „tuksub“. Siin on vaja hääldamisel julgemalt toetuda konsonant „k“-le. Olgugi et see on kõlatu, ometi ta on karakteristlikum ja loomulikum. Eriti peaks see nõue tähelepanu leidma juhtudel, kui kõrvuti esineb kaks konsonanti.

Näit.

(„Kui ma hakkam laulemaie“ — E. r. v.)

Siin ei tohiks milgi tingimusel maad anda hääldamisele — „Kui ma haa-kan“, vaid tuleks julgelt toetuda konsonant „k“-le, et saavutada loomulikku „hak-kan“.

Ka helilised konsonandid (m, n, r, l), mis eriliselt ilu võivad pakkuda oma originaalse kõlavärvinguga, ei tohiks silmapaari vahele jääda.

Nasaalid n ja m ühenduses teiste konsonantidega ei tohiks lauluettekandes kaotada seda omapärast kõlavärvin-
gut, mis neile omane rääkimise juures.

Näit. („Merimeeste laul“ — šoti viis)

Hoogsasti.

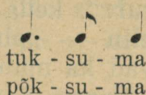

2. Kui vingudes tuiskavad tormid ja sünge on meri kui öö, kui mässavad

Sagedasti on kombeks eelmärgitud juhtumil punkteeritud veerandnoote sõnades „vingudes“ ja „sünge“ vokaalide „i“ ja „ü“ arvel välja pidada, kuid just sellest kaotavadki need originaalse koloriidiga sõnad oma karakteristliku ilme, mille säilitamiseks poleks õieti rohkem vaja, kui just „n“-ile toetuda. Nasaalid „n“ ja „m“ on ju kumedit helisevad konsonandid ja võimaldavad seda täiel määral. Isegi sõnas „mässavad“ ei tohiks vokaal „a“-l liialt peatuda, vaid jällegi toetuda „ss“-ile — see karakteriseerib sõna mõistet ilmekalt. Nii siis, mitte „viingudes“, „süünge“ ja „määssavad“, vaid „vingudes“, „sünge“ ja „mässavad“ — see on rütmilisem ja tusedam.

Üldse, kui sõnakõlas leidub midagi iseloomulikku sõnamõiste suhtes, siis ei tohiks olla lubatav seda hävitada lihtsalt naiivse pieteediga puudulikule noteerimisele.

Näit.:

Sõnad „tuksuma“ ja „pöksuma“ niisuguse rütmi juures nõuavad kindlasti lühikest peatumist konsonandil „k“, aga mitte eelmiste vokaalide „u“ ja „õ“ venitamist.

Kahele või rohkemale toonile vastavaid kaksikovokaale tuleb häälendada toetudes esimesele vokaalile, kui see ka kõnes tundub pikakõlalisenä.

Näit.:

Sagedasti tuleb ette ka „s“ võõrapärast hääldamist. Enamasti kaldutakse venepärasele „z“-le või mõnele kujuteldavale „peenutsemisele“ (näit. „uinu mu väzinud lind“). Eesti „s“ tundub olevat võrdlemisi lopsakas ja mõnus, igatahes ilma igasuguste teravusteta ja liialdatud pehmen-
dusteta.

Ka vokaalide (a e i o u a ö õ ü) selgekõlalist lahtist hääldamist tuleb hoolega kontrollida, eriti „u“ moondamist „ö“-ks („Koldrannake“ pro „Kuldrannake“).

Tähelepanuta ei tohiks jääda ka nisugune juhtum, kui järgmine sõna algab sama tähega, millega lõppes eelmine. Siin on vaja selge vahe teha (näit. „Mu unistus“), muidu neil sõnadel on kalduvust liitumiseks, mis mõistet tumestab.

Kõigepealt aga on hääldamisel vaja selgust, mida saadakse lihtsalt s u u a v a m i s e g a (muidugi vastavalt sõnasilbile). See olgu laulmisel ja hääldamisel esimeseks nõudeks ja alles sellele seltsivad teised (varjundid vokaalide ja konsonantide erivärvingu suhtes), mis kujunevad viisi laulmisel kõne- ja lauluhääle üheaegse kujundamise oskuseks, millel on ilmeka laulmise saavutamiseks esmajärgune tähtsus.

Endastmõistetav on see, et mitmesugused kõlaimitatsioonid sõnas (näit. linnuhääl — „sirr“ ja „piutti“, lennu vuring — „vurr“, kella tiksumine — „tik-tak“, kõlin — „kill, kõll“, helin — „pimm-pamm“, käo kukkumine — „kuk-ku“) peavad ka muusikas iseloomuka väljenduse saama. (Vaata M. Saare „Lindude laul“ — Leelo VI, lk. 29, A. Kapi „Kuku, kuku, käokene“ — Leelo VI, lk. 24, T. Vettiku ümbertöötatud e. rahvaviis „Kena kevade“ — Leelo V, lk. 24, R. Pätsi ümbertöötatud e. rahvaviis „Linnukene mäe pääl“ — Leelo V, lk. 29, M. Saare — „Tihase mäng“ — Leelo V, lk. 40).

Üldse selge ja ilmeka ning meie keelekõla iseärasustele vastava hääldamise saavutamiseks peab õpetaja terav ja asjatundlik tähelepanu õpilasi järjekindlalt juhtima enda kontrollile. See tuleks teksti kõlailu säilitamisele parimaks pandiks.

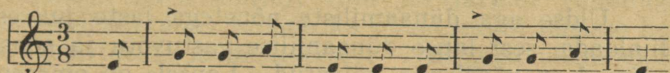
Ilmekas ettekanne.

Juba eelmises lõikes riivasime veidi ka laulu ilmeka ettekande küsimusi, nimelt selles osas, mis puutub artikulaatsiooni, aga ei tohi unustada ka laulu teksti üldist mõtte selgust ja loomulikkust. Sellel rindel mängivad suurt osa laulu sõnade silbirõhud.

Teatavasti on lihtsõnas vaid üks rõhk (näit. isa, ema jne.), sageli samuti isegi lihtsõnades (näit. vésiroos, mérineid jne.), kuigi seal ajuti esineb kahe rõhuline (näit. táevasína). Ometi laulmisel on sagedane nähtus, et lihtsaimiski sõnus rõhutatakse mõnikord peaaegu igat silpi, mis teeb laulu monotoonseks, ilmetuks, isegi elutuks.

Näide:

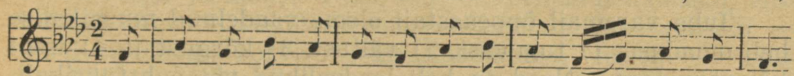
(„Mu kodune kohake“ — A. Kapp. Leelo V, lk. 10.)

Peab laulma: Mu kó-du-ne ko-ha-ke ké-na ja vaik
Ei tohi laulda: Mú kó-dú-né kó-há-ké ké-ná já váik

Või veel teine näide.

(„Meil aiaäärne tänavas“ — E. r. v. — Leelo V, lk. 12.)

2. Kus e-ha-ni ma män-gi-sin küll lil-le, ro-hu-ga

Eeltoodud lauses ei ole sugugi harulduseks, kus lauldes teadmatult ja tahtmatult rõhutatakse 2. salmi sõnades „hani“ ja „mängisín“ viimaseid silpe. Seda nimelt põhjusel, et viisi käik siirdub neil kohtadel kõrgemale ja see kuidagi instinktiivselt sunnib rõhutama. Olgugi et viisi sobivus tekstiga siin just kõige ehtsam ei ole, ometi sellest on vaja üle saada ja nimelt teadliku suhtumisega viisi ja sõna kooskõllasse, s. o. käesoleval juhul teatud loogilise tasandamisega.

On soovitav enne laulmisele asumist teha lugemisharjutust, seejuures muidugi seoses laulu mõttega otstarbekat hingamist juhtides, samuti ka loomuliku sõnادرõhutamisest. See on ladusa laulu saavutamisel oluliseks eeltingimuseks.

Ei saa salata — oleleb ju rohkesti niisuguseidki üldpopulaarseid laule, kus võimatu on teostada loomulikku rõhutamist, sest seda ei ole ka helilooja oma viisi luues või ka tõlkija laulu sõnu tõlkides silmas pidanud. Niisuguste laulude juures teostame loomulikku rõhutamist vähemalt võimaluse piires.

Ülaltoodu on tihedaimalt ühenduses tekstiga.

Puhtmuusikalisel rindel on ilmeka ettekande tähtsaimaks teguriks peamiselt dünaamika.

Dünaamilise ilmekuse harjutamisel teeks õpetaja hästi, kui seda nõuet põhjendaks mitte niivõrd noodiraamatus asetsevate dünaamiliste (*p*, *pp*, *f*, *ff*, *mf* < >) ja agoogiliste (rit. *accelerando* jne.) märkidega kui sisulistel alustel. Märgid aidaku harjutamisel ja ettekandel nõutavaid vajadusi vaid meelde tuletada.

Üldse aga dünaamiliste nõuetega laste juures ei või liialdada, sest lapse dünaamilise vastuvõtu ja edasiandmise võimed on võrdlemisi piiratud. Lapsele on omasem otsekohene lihtsus. Jõuline dünaamika, mis tingitud pateetilisusest, on lapse hingele üldiselt võõras.

Muusika elemendid.

Juba varemail õppeaastail oleme vaadelnud muusikalise heli omadusi: 1) tugevust, 2) vältust, 3) kõrgust ja 4) isegi kõlavärvingut. Need on heli looduslikud või puhtfüüsikalised omadused, millela pole mõeldav ükski muusikaline heli. Ainult niisuguste omadustega varustatud heliline materjal korraldubki neisse üksustesse, mis moodustavad muusika kunsti kui niisuguse olulisemaid elemente — nimelt rütmi, meloodia ja harmoonia (ka koloriidi ja dünaamika). Ka neid elemente oleme juba mõningal määral tundma õppinud.

Defineerime üldjoonis nende olulisemate elementide mõisteid.

Rütm on helilise jaotuse reeglipärasus. Et helid avaldaksid tugevama mulje, neid peab korraldama tugevuse ja vältuse järgi reeglipäraseisse rühmadesse. Niisuguse rühmitamiseta saabuks mulje täitsa segane, mürataoline. Kuuldes aga reeglipärast helide kordamist, või vähemalt teatud rühmituste sarnasustki, saame kohe mingi kindlama mulje.

Sellest järeldub, et rütm on selline heliline jaotus, milles kerkib esile üksikute momentide sarnasus.

Meloodia on mitmesuguse kõrguse ja vältusega helide korrapärane järjestik. Meloodia sisaldab eneses alati ka rütmi. Ilma rütmita ta ei oleks meloodia, vaid lihtsalt mõtetu kogu helisid. Nagu tähele võib panna, viisi moodustamiseks ei kõlba igasugused võimalikud helid, vaid ainult teatud helid, nimelt niisugused, mis on teatud mõttes üksteisega suguluses, s. o. kuuluvad samasse helistikku ja moodustavad ühenduses üksteisega mingi loogilise muusikalise mõttekäigu; nad võivad kuuluda osalt ka teise helistikku, kuid siis juba teatud loogilise muusikalise mõtte siirdumisega sinna. Helilise mitmekesisuse nõudest muusikas on tingitud asjaolu, et sageli laulud või teised muusikapalad ei püsi kogu enda kestvusel ühes ja samas helistikus (mis jätkaks ühetaolise, igava mulje), vaid järkjärgult (muidugi loogiliselt põhjendatuna) toimub ka üleminekuid teisisse helistikesse (duuridesse ja mollidesse). Niisugust üleminekut heliteose kestel ühest helistikust teise nimetatakse siirdumiseks või modulatsiooniks.

Harmoonia moodustub mitme heli üheaegsest helisemisest. Ka harmooniat või kooskõla juhivad teatud kindlad reeglid. Lihtsaim harmoonia on meile tuntud kolmkõla (duur ja moll). Peale selle on olemas nelikõlasid, viiskõlasid jne. Kooskõlasid on põhiloomult kahesuguseid — ühed tunduvad kõrvale sobivakõlalistena, teised — riidkõlalistena. Esimesi nimetatakse konsonantsideks, teisi — dissonantsideks. Viimaseile järgneb ikka enamasti vastav konsonanss, mil juhul säärast üleminekut nimetatakse dissonansi-lahenduseks.

Ülalmainitud elementidest vormubki laul või muu heliteos.

Vorm.

Muusikateose täiuslikumaks mõistmiseks on vaja üldjoonis tunda ka tema vormi. Algelisim muusikalistest vormidest on laul. Selle arenemisest ulatuslikumaiks vormideks on tekkinudki suuremad heliteosed.

Emakeele tunnis käsitletakse luule vormi. See on soodsa aluseks laulu vormi vaatlusel.

Samuti kui luules rõhuga ja rõhuta silbid moodustavad värsijalad, aga mitu värsijalga üheskoos annavad värsi ja värsid omakorda salmi, nii ka lauluviisis rõhuga ja rõhuta helidest moodustuvad nn. rõhkjalad (taktid), neist fraasid ja fraasidest laused, lauseist perioodid jne.

Kõrvutades luule ja laulu vormi elemente võime koostada alljärgneva sugulustabeli:

Luule:	Laul
Värsijalg,	Rõhuala (takt),
Värss,	Fraas,
Salm.	Lause (ka periood).

Et muusikateos oleks korrapärane, võimeline muljeid tekitama, on vaja, et tal oleks mingi kindel kuju või vorm, nagu igal ehitisel on kindel kuju või vorm. Ehitisi vaadeldes võime tähele panna nende osade sarnasust, pealegi nii, et sarnlevad osad on sageli üksteise vastu seatud, mis moodustab nn. sümmeetria. Muusika vormis on maksivad samad sarnasuse, kordamiste ja sümmeetria põhimõtted.

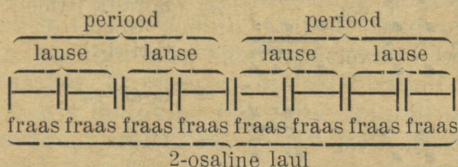
Iga teose algeoks on motiiv, mis pole muud kui heliteose aluseks võetud (hiljem sageli mitmesuguses teisendis korduv) väike muusikaline mõte. Motiivist ja ta kordamisest (ükskõik millisel kujul — kõrgemas või madalamas asendis, rütmiliselt muudetud jne.) või ka uue motiivi liitumisest eelmisega moodustub fraas. Fraaside liitumisest tekivad suuremad rühmitused — laused, neist — perioodid ja viimaseist koosnebki heliteos, mida olenevalt ta vormi kompositsioonist ja iseloomust nimetatakse lauluks, tantsuks jne.

Alati võib muusikas tähele panna kaht olulist võtet terviku koostamisel: 1) see koostatakse kas kahest sümmeetrilisest osast, mis puhul heliteost nimetatakse kaheosaliseks või 2) — kolmest osast, mis korraldatud nii, et kaks äärmist on sümmeetrilised, aga keskmine enamasti nendega nii või teisiti kontrasteeriv — sel puhul heliteos on kolmeosalises vormis ($a + b + a$). Suur hulk laule, tantse ja muid lühemaid palasid on kõik kolmeosalises vormis.

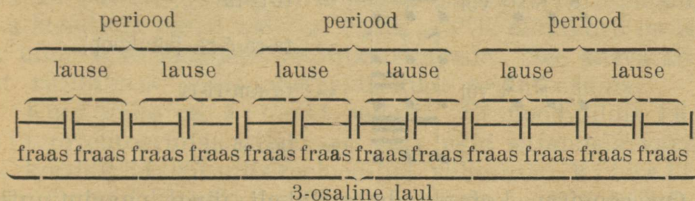
Suuremad vormid (sonaat, sümfoonia jne.) on arenenud ülalmainitud vormide laienemisest.

Toogem allpool 2- ja 3-osalise laulu skeemid.

1. Kaheosalise laulu skeem.

2. Kolmeosalise laulu skeem.

Õppematerjali käsitus.

Eelmsil õppeaastail laulumaterjali läbitöötamisel ühtlasi õpiti ka teadlikult eritlema mitmesuguseid takte, rütme ja lihtsamaid helikõrgusigi, esiti küll vaid kuulmise järgi, aga hiljem ka vastavate märkide — nootide järgi. 5. ja 6. õppeaastal jätkub see, kuid veelgi rohkem süvendataval kujul. Kõikide käsiteldavate laulude

r ü t m i l i n e l ä b i t ö ö t a m i n e,

püüdes ikka endistel alustel mõningal määral laieneda — esi-
 algu tempo ja selle muutuste järjekindla vaatluse, siis mitmekesiste taktide ($\frac{3}{4}$, $\frac{6}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$ jne.) võrdluse ja lõppeks mõnede raskemate rütmivormide (triool, sünkoop) konkreetsema käsitluse võrra.

Rütmi sümboleina võiksid kasutatavad olla alljärgnevad häälightsused:

- = tam
- ◡ = taa
- ◡• = taaa
- ◡◡ = taana

	või		= ta-ra
	või		= ta-ra-ra [triool]
	või		= ti-ri-ri-ri
			= ta-ám-ra
	või		= tái-ri
	või		= tá-ri-ri
	või		= tí-ri-ra
			= ta-ra-á-ra [sünkoop]
	või		= ta-ám-ri-ri
			= taai-ri-di

On soovitav korraldada eritabeli järgi paariminutilisi rütmilugemise harjutusi. Individuaalselt ja kollektiivselt. Tabelil on kõik tähtsamad rütmivormid nähtaval kujul. Lugemine (üalloodud rütmisilpide kasutamisega) toimub õpetaja näitamise järgi. Harjutuste juures on vajalik, et need toimuksid mõnes kindlas taktis, mille eest peab hoolsalt valvel olema õpetaja, kepiga neid tabelirühmi näidates. Ainult korraldatud kujul niisuguse rütmilugemine annab silmapaistvaid tagajärgi.

Tabel A.

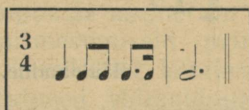
Tabel B.

Rütmi hääldamisel vastavate rütmisilpidega, viimased oma kindla sümboolikaga kujunevad ajajooksul õpilasele harjumuseks ja vastavad rütmivormid ning nende najal arendatud rütmitunne sööbib õpilase teadusse kergeima vaevaga. Ja kui iga uus käsitlusele tulev laul rütmiliselt nii läbi töötatakse (kusjuures õpilased rütmi hääldades ka takti löövad), siis lauluviisi õppimine toimub selles osas minimaalse vaevaga, sest õpilane oskab juba iseseisvalt tabada laulus esinevaid mitmekesisiseid rütmilisi järjestikke. Et õpilane rütmisilpidesse kinni ei takerduks, on vaja harjutusi teha ka rütmisilpideta. Sel puhul on sobiv rütmihääldamiseks kasutada mõnd üldsilpi (näit. „la“). Mõnikord on soovitatav laulu otse sõnadega rütmikalt lugeda. See kasvatab õpilast rütmilises pildis abstraktsemalt orienteeruma.

Kuid vähe on ainult sellest. Et noodipildis laadusalt orienteeruda, selleks on vaja neid sajandeis variantides korduvaid rütmilis-meloodilisi rühmitusi kiirelt tabada, et neid hetkeks mällu jäädvustada ja jälle kiirelt väljendada osata. Sellise rütmilise kiirlugemise ja nägemismälu arendamiseks on väga soovitatavad jälle eritabelid. Igal niisugusel tabelikesel on vaid lühikene rütmiline motiiv (ühe- või kahetaktiline). Seda näidatakse õpilasile vaid silmapilguks, misjärele ülesandeks on noodipilt mällu jäädvustada ja vastav rütm realiseerida plaksutades või rütmisilpidega hääldades.

Näit. alljärgneval tabelil

toodud rütm on rütmisilbi väljenduses:

tam, ta-ra, tái-ri | taaa.

Niisugune rütmide kõlaline realiseerimine peab toimuma individuaalselt. Nende harjutuste najal õpilane harjub silmaga haarama mitte üksikuid noote eraldi, vaid teatud rütmilist motiivi tervikuna. Peale selle need harjutused on kasulikud ka üldiselt — nii tähelepanu kontsentratsiooni kui ka individuaalse töövõimaluse mõttes.

Harjutuste jaoks on vaja hulk tabeleid: mitmekesisiste

rütmiliste võimalustega. Kasutamisele tuleksid tabeleist igakord need, mis oma rütmilise ilme poolest on kuidagi ühenduses käsitledava laulu rütmiga. Liialdusist tuleks hoiduda. Tabeli näitamise kestus alguses võiks olla umbes 3—4 sek. Hiljem seda aega tuleks võimalikult lühendada.

Metrilis-rütmiliste harjutuste süvendamiseks ja praktilise rakendamise arendamiseks on kasutatavad mitmesugused võtted.

Märkigem siin mõningaid.

1) Rõhuala (akti) kindlaksmääramine kuulmise (ette-mängitava muusika või laulmise) järgi.

2) Liikumine muusika järgi.

3) Liigutused muusika järgi alul kindlatempolises rütmis, hiljem tempo muutustega.

4) Kuuldud rütmi järeleaimamine plaksutades või rütmisilpidega:

Õpetaja mängib näit. 2—4-taktilise fraasi, mille järgi õpilased marsivad. Fraasi lõppedes mäng vaikib järsult, aga õpilased marssides plaksutavad sama rütmi. Seejärel mängitakse uus rütm, mida õpilaste poolt jälle samas korras imiteeritakse plaksutamise või rütmisilpidega.

Need harjutused peaksid lihtsad olema.

Näide.

Mäng.	Hääldamine.
	tam, tái-ri, tam, tam tam, tam, taa
Mäng.	Hääldamine.
	tam, tái-ri, tam, tam tam, tái-ri, taa

5) Plaksutatavate või rütmisilpidega hääldatavate rütmivormide leiutamine iseseisvalt (individuaalselt).

6) Rütmilisi harjutusi noodikirja järgi:

- a) käteplaksutamine,
- b) jalgadega trampimine,
- d) hüüded,
- e) rütmipillide mängimine.

Käte plaksutamisel ja jalgadega trampimisel võiks ka kõlalisele küljele primitiivsemal kujul rõhku panna. Nii võib plaksutamisel eritella lamelööki ja kumerlööki, aga trampimisel kõlavärvingu vahetamiseks kasutada saapa nina ja kannalööki. Hüüetest võiks nimetada „hei“ ja „hoi“, mis on hästi kasutatavad üksikhüüetena mõninga rütmivormi trampimisel või plaksutamisel.

Näide.

Trampimine ja plaksutamine ning hüüded rütmilisel erikujul on mõeldavad ka koori koosseisu taoliselt — jagunevalt erirühmadesse, s. t. üks õpilasrühm plaksutab, teine trambib, kolmas hüüab.

Näide.

Plaksutamise ja trampimise asemel on võimaluse korral sobiv kasutada ka mitmesuguseid primitiivseid rütmipille (trummid, trianglid, kellukesed, kepikesed jne.).

Niisugused harjutused võimaldavad õpilasil käsitleda rütme ka kehaliselt kaasa elada — seega nad on ühtlasi ka tundi elustavaks mänguliseks toiminguks.

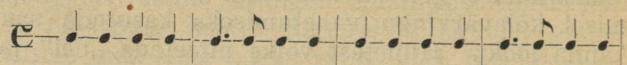
Edasi võiks kasutamisele tulla ka mõningaid intellektuaalset laadi harjutusi.

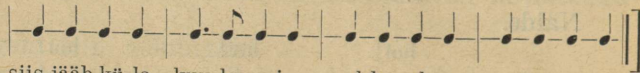
1) Antud rütmile (hiljem ka viisile) sõnad leida.

Näide.

2) Antud luulevärsid rütmiseerida.

Näide.

Luulele vastav rütm.

Antud luulevärs:

Kui ma hak-kan lau-le-mai-e, laulu-vii-si las-ke-mai-e,
siis jääb kü-la kuu-la-mai-e, val-la-rah-vas vaa-ta-mai-e.

Niisugused harjutused arendavad õpilast rütmilise ja hiljem ka helilise materjaliga korraldavalt ümber käima.

Ka

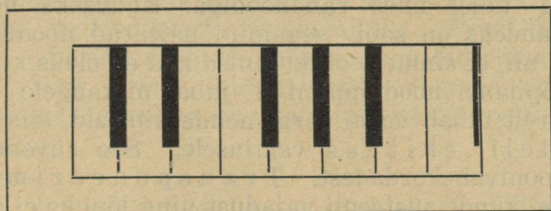
meloodiline läbitöötamine

laieneb ja meloodika suhtes helitabamisel siirdutakse astmikujärjestikelt hüppejärjestikele, muidugi vaid lihtsamal kujul (diatoonilises piirkonnas) — tertsihüppeilt, kvardi, kvindi, seksti, oktaavi ja isegi septimi hüppeile — seejuures ikka tonaalsuse piirides. Peale helitõu mõiste tuleb selgitusele helistikku mõiste, mis omakorda tingib siirdumise heli absoluutse kõrguse vaatlusele. Õpitakse tundma klaviatuuri, mille abil piltlikult ja ühtlasi ka kuuldavalt saadakse selgitada astmete helilist vahekorda. Samuti õpitakse ka noodikirja absoluutse helikõrguse mõistega ühenduses.

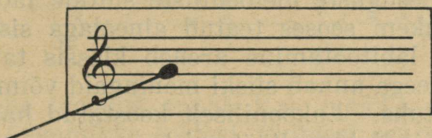
Heli absoluutset kõrguse mõistet saab selgitada vaid pilli kaasabil. Sobivamaks vahendiks on kahtlemata klaver või harmoonium. Tõsi küll, need instrumendid puuduvad paljudes maakoolides. Kus aga on niisugune pill, seal ei pruugiks soodsat juhust kasutamata jätta, et õpilasele klaviatuuri kaudu piltlikult, kergelt selgitada seda, mis muidu kujutluse kaudu oleks märksa raskem.

Klaviatuuri tundmaõppimiseks on vaja see joonistada tahvlile ja vihikuisse. Siis esmajoones tutvutakse vaid valgete klahvidega, orienteerudes seejuures musta klahvide järgi ja hiljem tulevad vaatlusele ka mustad klahvid.

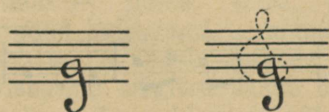
Harjutamistöödel oleks praktiliseks abinõuks klaviatuuri tabel, mis kõigile nähtavalt võimaldab nii individuaalset kui ka kollektiivset õppimis- ja kontrolltööd.

Paralleelselt klaviatuuri tundmaõppimisega areneb ka noodiõppimine. Et see igavaks ei muutuks, on soovitatav harjutusi teha kollektiivselt ja üksikult vaheldumisi — joonestiku tabeli järgi rändnoodi kaasabil.

Kollektiivne tööviis võimaldab üksikuile õpilasile küll teatud passiivsust, aga suurele osale ta on kahtlemata elavaks õppimise mooduseks, liati veel, kui see on läbi põimitud üksikute õpilaste nooditundmise kontrollimisega (individuaaltöoga), mis omakordagi ergutab ja elustab seda päheõppimise mehaanikat. Õpilaste nooditundmise tagajärjekamaks kindlustamiseks on soovitatav noodiõppimisel alul tähelepanu juhtida niisugustele toetuspunktidele, mis kuidagi eriti meelde sööbivad on: g asub teisel joonel (kuna ta koha näitab nn. g-võti, mille tekkimist võib isegi piltlikult selgitada

alumine c — alumisel abijoonel, siis ülemine c — kolmandal vahel, lõppeks ülemine g — ülalpool 5. joont ja madal g allpool 2. alumist abijoonet. Nende toetuspunktide najal,

Kuna igal ülesandel on lahendamisvõimalusi rohkesti, siis need suudavad otstarbekalt lahendada iseseisva individuaalse töö nõude. Olles aga meloodikalt lihtsad, helitabamiseks progressiivselt järjestatud nad annavad soodsa materjali ka meloodikasse süvenemiseks. Praktiliselt nende laululine läbitöötamine on mõeldav nii individuaal- kui ka kollektiivtööna. Seda laulmist võib elustada ja täiendada ka rütmiliselt iseseisva saatega plaksutamise või trampimise näol.

Näide.

Lauljad

Plaksutajad

Trampijad

tallaga

kannaga

Niisugune moodus annab ka neile, kel laulmiseks vähe loomulikke eeldusi, üldtööst osa võtta (vähemalt rütmiliselt).

Kui on õpilaskonnas vastavat huvi, siis võib küsimusse tulla ka iseseisvate viiside moodustamine antud rütmil põhjal. Sel juhul tuleks aga kindlaimalt nõuda, et viisi moodustamine toimuks mitte mehaaniliselt, vaid õpilase tõelise muusikalise mõtlemise võime piirides, s. t. et õpilane enda kirjutatud viisi ka laulda peab oskama. See on teatud samm loominguks isetegevuseks. Siit veel samm edasi oleks puhtal kujul oma loodud viis, mis jääb muidugi vabaks harastuseks neile, kellel selleks on kalduvusi. Viimane on seotud juba vormiküsimusega. Mõnede populaarsemate muusikavormide (tantsud — polka, valss, masurka, menuett, marss, siis suuremad heliteosed — sonaat, sümfoonia jm.) üldjooneline selgitus avardab õpilase silmaringi. Oleks ideaalne, kui niisugune selgitus saaks olla praktiline, s. o. muusikaliste ettekannetena klaveril või mõnel muul pillil, mil puhul sõnaline konversatsioon mängiks vaid abistavat osa, olles kogu selle kuulamise ja vaatlemise otseseks järel- duseks.

Vormi mõistet suudab tublisti süvendada veel niisugune praktiline harrastus, kus õpetajalt ettelauldud meloodiline katkend täiendatakse samuti lauldes õpilaste poolt.

Näide.

Õpetaja. Õpilane.

Õpetaja. Õpilane.

Ladusa meloodilise tabamise kindlustamiseks on soovitatav jälle kasutada lihtsa meloodikaga tabeleid (rütmi tabelite eeskujul).

Lõppeks võiksid kasutamisele tulla veel järgmised tabamisharjutused:

- 1) etteütluse järgi (õpetaja annab põhitooni, millest lähtudes teiste astmete tabamine toimub etteütluse järgi).
- 2) rändnoodi järgi
- 3) noodikirja järgi.

Kui on õpilaskonnas vastavaid eeldusi, siis tuleb küsimusse ka

harmooniline läbitöötamine.

Sellega tegeldakse peamiselt vaid laulumaterjali käsitluse juures. Siis harmoonilise kõlaga harjumiseks ja iseseisvuse säilitamiseks üks parimaid abinõusid on vaikselt laulmine. See võimaldab muusikalisel kuulmisel tasakaalukalt suhtuda harmooniliste kõlade tajumisse. Kahehäälse

laulu harjutamisel häälte iseseisvuse saavutamiseks on sobiv kasutada ka kaanoneid. Pole aga õpilaskonnas kahehäälseks lauluks küllaldasi eeldusi, siis jäägu harrastuseks vaid ühehäälnelaul. Eelistatum on igatahes tüse, mõjuv ühehäälnelaul nigelale kahehäälsele. Kolme ja rohkem häälnelaul kuulub juba koorilaulu harrastuste hulka.

Laulutunni käik.

Õppematerjali käsitlusel on nõutav progressiivne järjekord, seejuures niisugune, et harjutusline osa oleks teatud ettevalmistuseks või põhjenduseks järgnevale — puhtlaululisele käsitelule.

Uut laulu käsitelles on võimalik lähtuda mitmesuguseist lähtepunktidest:

1) tekstist, 2) rütmist, 3) meloodiast, 4) mõnest varem õpitud laulust jne.

Laulutunni üldskeem võiks olla järgmine:

A. Harjutusi:

- 1) hingamise- ja häälemoodustamise,
- 2) rütmilisi,
- 3) helitabamise (etteütluks, tabelite, ränd- ja tavalise noodi järgi jne.),
- 4) iseseisvaid ülesandeid, aga ka noodikirja parandamine ja vigade seletamine.

B. Laulu käsitlus.

- 1) Sissejuhatus.
- 2) Laulu ettekanne (võimalikult pilli saatel).
- 3) Analüüs ja rütmilis-meloodiline läbitöötamine.

(Sisulised arutelud peaksid toimuma võimalikult kontsentreeritult, piirdudes vaid vajalikuga laulu sisu mõistmiseks, tõlgitsuse rikastamiseks. Meloodika juures on peagu tavaliseks nähtuseks, et need oma helisuhetega ei võimalda õpilasele absoluutselt iseseisvalt toimida, olgugi et kunstilis-pedagoogilisest seisukohast niisugused laulud on väga soovitatavad. Seepärast niisuguste laulude õppimisel on küllaldane, kui õpilane on võimeline nooti kasutama iseseisvalt küll rütmilises mõttes, aga meloodika juures vaid neis piirides, mis lubavad ta oskused sel alal.)

- 4) Ettekande harjutamine (vaata eespool: hingamine, häälemoodustamine, hääldamine, dünaamika, ilmekas ettekanne).
- 5) Kahehäälse kooslaulu harjutamine (kui on selleks eeldusi).
- 6) Helilooja.

(Helilooja elulooliste andmetega ja iseloomustamisega ei ole vaja liialdada. Neid tuleks tuua juhtudel, kui on olemas käepäralt lapsi ses suhtes huvitav materjal ja kui meil tegemist on helilooja nimega, kelle laule sagedasti oleme laulnud, või kellel on mõni eriline tähtsus muusikas. Tähtsamad helilooja biograafilised andmed ja ta teoste üldine muusikaline iseloomustamine on vaja põimida elava jututuse sisse kõnesolevast heliloojast. Siis võib see last huvitada ja mõningal määral müllu püsimagi jääda.)

7) Vanade laulude kordamine.

Laulmine kui meeolurikas tegevus olgu 5. ja 6. õppeaastal alati ühiselt käsitletud, seda enam, et õppematerjal ses suhtes on paindlik. Seevastu aga oskuste harjutamist ja teadmuste omandamist tuleb võtta sagedasti lahus, kogu ni individuaalseltki. Siiski leidub rohkesti võimalusi ka neid ühiselt käsitleda. Niisuguseid võimalusi tuleb kasutada, kusjuures 5. kl. õpilastelt nõuded peavad jääma tagasihoidlikumaks kui 6. kl. õpilaste suhtes. (Samuti kui koduseks iseseisvaks tööks antud ülesannetes).

Endastmõistetav on, et ülaltoodud laulutunni üldskeemi põhjal alati ei tarvitse kasutamisele tulla kõik seal loendatud võimalused, eriti esimeses osas. Sageli piisab ainsast või paarist ülesandest (vajaduse järgi), toimub ümberpaigutusi, aga tihti, olenevalt õpetaja leidlikkusest ja osavusest, lisandub ka uusi töövõimalusi.

Tollal kui 5. ja 6. õppeaasta töötavad lahus, antakse ühele klassile mingi iseseisev töö.

(Käsitlusele tuleva laulu sõnade vaikne lugemine.

Sama laulu sõnade päheõppimine.

Sama laulu vaikne rütmiline läbitöötamine.

Laulu helistikule vastava heliredeli moodustamine valemijärgi.

Rütmilis-meloodiliste variatsioonide moodustamine antud teemale.

Transponeerimine.

Antud rütmile või ka viisile sõnade leidmine.

Antud luulevärsi rütmiseerimine.

Varem õpitud laulu rütmi märkimine peast.

Varem õpitud laulu viisi märkimine peast jne.)

Teise klassiga käsitletakse mõnd uut küsimust, või seletatakse ja parandatakse noodikirja vigu.

(Kui kasutadaoleva aja jooksul ei jõuta kõiki vihke läbi vaadata, siis tuleb õpetajal parandamistööd muidugi kodus jätkata.

Kirjalikkude tööde parandamise tehnika ja selle põhimõtete kohta märkigem järgmist:

Rütmilise eksituse puhul, kui õpilane ise võiks vea leida, vastav koht lihtsalt värvpliatsiga alla kriipsutada; meloodilisi vigu otse kohal parandada; kõrgendus- ja madaldusmärkide vead alla kriipsutada; töö lõppu teeb õpilane vigade paranduse; oli aga vigu palju, siis loomulikult kuulub töö ümberkirjutamisele.)

Laulude käsitlemisel on tingimata vajalik, et kõik õpilased oleksid varustatud n o o d i r a a m a t u t e g a.

Lõppeks mainigem mõni sõna ka

laulurepertuaarist 5. ja 6. õppeaastal.

Klassis käsitletav lauluvara peab vastama nii kunstilistele kui pedagoogilistele nõuetele ja seejuures ta peab olema ka eluliseks, haaravaks ning 13.—15. a. nooruki hingeelule võimalikult lähedaseks.

Kuna rahvalaul üldiselt on ju rahva hinge peegel, milles selgesti nähtub mitte ainult rahva rõõme ja muresid, vaid peegeldub kogu tema elu ja ilugi, siis eesti rahvalaulul on tähtis koht lapse muusikalises kasvatuses, seda enam, et rahvalaul on lapsele eriti omane. Eeskätt oma kunstilise ilu, aga ühtlasi ka lihtsa otsekoheusega ta on lapse psüühikale võrdlemisi lähedane, teiseks — oma ulatuselt ta on lapsekohane ja kolmandaks — oma võrdlemisi kerge meloodikaga puht pedagoogilis-metoodilises mõtteski küllalt paindvalt kasutatav.

Kui eriti eelmisel õppeaastail oli sobivaim eesti rahvalaulu harrastamine ta algkujul, siis 5. ja 6. õppeaastal lapse huvid on siirdumas vähe kaugemale ja sel põhjusel on siin kohane rahvalaulu käsitus kunstilises ümbertöötuses, s. o.

iseloomukalt harmoniseerituna („Pulma lust“) või edasiarendatuna („Ei saa mitte vaiki olla“), aga lõppeks isegi originaalloominguna rahvuslikus stiilis („Kui mind ära anetasse“, „Tantsule“, „Valuvõtt“), ära näidates, kuidas rahvaviisi elemendid nagu rahvaluulegi elemendid on rikkastanud nüüdisaja heliloomingut (koorilaul, instrumentaalpalad jne.), mis astunud küll endise primitiivse laululise väljenduse asemele, kuid siiski toetub nii või teisiti meie oma traditsioonidele. See on meie oma muusika, millel rahvuskultuurilisest seisukohast on kindel väärtus.

Teiste rahvaste lauludest võiks meid esmajoones huvitada meie hõimude — soome ja ungari rahvalaulud. Neid, eriti esimesi, leidub meie laulmikes.

Viimasel õppeaastal, kus õpilane juba kirjanduse kaugugi on kokku puutumas mõningate sarnaste heliloojate nimedega, kes inimeskonnale oma loominguuga on andnud hävimata väärtusi, tuleks repertuaari võtta ka nende töid. Need peale kunstiliste elamuste annavad soodsa võimaluse ka üksiknimede juures kõige üldjoonelisemalt peatada.

Muusikalise kuulmise kontrollimine.

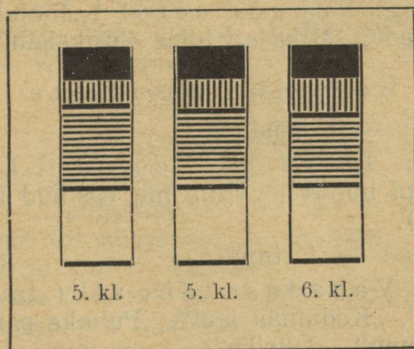
Puhta, ilusa ja kõlava laulu eelduseks on tähtsal määral õpilaste muusikaline kuulmine. See paindub küll arendamisele, kuid kõigi juures mitte võrdsel määral. Oleme võinud tähele panna, et klassis on muusikalise kuulmise suhtes väga mitmekesiseid õpilasi: harva juhtub väga head, rohkem head, küllaldaselt rahuldavate, vähemal arvul puudulikkude, aga mõningal määral ka lootusetute muusikaliste eeldustega õpilasi (viimaseid tugevasti ülekaalukalt poiste seas). Arendamisele kuuluvad aga kõik. Arusaadav siis, et niisuguse mitmekesise õpilasmaterjali rakendamine individuaalsete võimete kohasele tööle nõuab lauluõpetajalt peale asjatundlikkuse ka suurt osavust ja leidlikkust ning organiseerimisoskust. Selleks aga, et korraldusi otstarbekalt ja kasulikult läbi viia, on vaja õpilasi ja nende laululisi võimeid hästi tunda.

Nende tundmaõppimiseks on esmajoones õpilaste häälte ja muusikalise kuulmise kontrollimine.

Soovitav on iga õpilase kohta individuaalselt ära märkida vähemalt muusikalise kuulmise kahe astme hinnang: 1) m. kuulmise üldine teravus ja 2) muusikaline mälu. Märkimisele kuulub ka õpilase hääle iseloom (I, II, III h.). Peale selle on vaja eriti märkida õpilasi, kes on jõudnud või jõudmas häälemurde ajajärku. Poleks ülearune märkida ka iga õpilase vanus, mis aitaks õpetajal kergemini jälgida neid õpilasi, kes jõudmas mutatsiooni ajajärku.

Peale häälte proovimist on soovitatav paigutada õpilasi teatud korra järgi istuma. Tavalisesti kuuluvad esimesed hääled õpetajast paremale, teised — vasemale poole, aga võib ka teisiti (vaata allpool). Umbes võrdsete muusikaliste võimetega õpilasi tuleb paigutada kõrvuti. Igatahes ei ole soovitatav laidetamatu muusikalise kuulmisega õpilase kõrvale asetada niisugune õpilane, kel puudub muusikaline kuulmine, see häirib hea õpilase laulmisindu, ega suuda anda puuduliku m. kuulmisega õpilasele seda kasu, mis sageli ekslikult arvatakse. Seevastu umbes võrdsete muusikaliste omadustega õpilased sobivad üksteise kõrvale hästi.

Õpilaskohtade üldskeem 5. ja 6. õppeaasta liitklassis.

- = 1. hääle õpilased,
- = 2. hääle õpilased,
- = häälemurde ajajärgus õpilased,
- = puuduliku muusikalise kuulmisega õpilased.

Keskustatud töökava.

(v. „Uusi teid algõpetuses I).

Laulutundide üldarv õppeaasta jooksul: 56.

Sügisene poolaasta.

Oktoober — 8 tundi.

1. keskustusring: Sügis looduses ja inimese tegevuses („Nõmm“, „Ei saa mitte vaiki olla, „Tantsule“).
2. keskustusring: Mõõdunud aegadest (Rahvalaule: „Oh mina väike mehekene“, „Üles“, „Labajala valss“).

November — 8 tundi.

1. keskustusring: Sügismeeleolud („Nõmm“, kordamiseks „Üksinda“).
2. keskustusring: Eesti maast ja rahvast („Väinola lapsed“, „Kui mind ärä annetasse“, rahvalaule).

Detsember — 5 tundi.

1. keskustusring: Sügismeeleolud (Vastavate laulude kordamine).
2. keskustusring: Pühade ootel („Jõululaul“, „Jõulukellad“, „Miks nii hilja õhtukellad“, „Püha öö“).

Kevadine poolaasta.

Jaauar — 8 tundi.

Keskustusring: Talve meeleolud („Liugleja laul“, „Alpi huilur“, „Uinu mu väsinud lind“, „Vaikne öö“).

Veebruar — 7 tundi.

Keskustusring: Vabaduse tähe all („Isamaa ilu hoieldes“, „Kodumaa laul“, „Puhake paremad pojad“, „Hümn“, „Üürike“).

Märts — 5 tundi.

Keskustusring: Vabal Eesti pinnal ja siit kaugemale maailma („Kaunimad laulud“, „Oma saar“ j. t.).

Aprill ja mai (8 + 7) 15 tundi.

Keskustusringid:

- 1) Kevadine soojus ja valgus äratav elu ja tundeid.
- 2) Suur vaimne liikumine inimsoo ärkamisajal.
- 3) Ellu astumas.

(„Ema süda“, „Minge üles mägedele“, „Kui Kungla rahvas“, kordamiseks „Isamaa ilu hoieldes“, „Eesti lipp“, „Kaunimad laulud“, „Oma saar“, „Las kasvame“).

Õppeaasta jooksul 5.—6. kl. käsitledavaid laule.

Sunduslikke.

5. õppeaasta nimestikust.

1. Kaunimad laulud — F. Saebelman.
2. Kodumaa laul — A. Vedro.
3. Minge üles mägedele — K. A. Herman.
4. Ema süda — Hansen.
5. Pulma lust — E. r. v.

6. õppeaasta nimestikust.

1. Isamaa ilu hoielses — K. A. Herman.
2. Väinola lapsed — Matthison-Hansen.
3. Üksinda — J. Kappel.
4. Ei saa mitte vaiki olla — M. Herman.
5. Elagu — K. Tärnpu.

Valitavaid.

5. õppeaasta nimestikust.

1. Üürike — K. Tärnpu.
2. Nõmm — Hannikainen.
3. Kui mind ärä annetasse — A. Läte.
4. Kivilõhkuja laul — Rameau.
5. Merimeeste laul (vt. ka 4. õppeaasta) — Šoti v.
6. Liugleja laul — Widman.
7. Tantsule — J. Simm.
8. Tantsulaul (vt. ka 4. õppeaasta) — Čehhi v.
9. Las kasvame — V. Nerep.

6. õppeaasta nimestikust.

1. Oma saar — J. Simm.
2. Valuvõtt — M. Saar.
3. Uinu mu lind — W. Mozart.

4. Vaikne öö — L. v. Beethoven.

5. Alpi huilur — Alpi viis.

6. Jõululaul — Böömi viis.

Kokku 25 laulu.

Täiendav laulude nimestik 2. kooliaasta
jaoks. 5. ja 6. õppeaasta.

Sunduslikke laule.

5. õppeaasta nimestikust.

1. Mu ilus isamaa — K. Törnpu.

2. Isamaa kutsub — A. Läte.

3. Meil aiaäärne tänavas — E. r. v.

6. õppeaasta nimestikust.

1. Sind surmani — A. Kunileid.

2. Mu isamaa on minu arm — A. Kunileid.

3. Kuule kuidas hääli helab — F. Pacius.

4. Ungari hümn — Erkel.

5. Kus on kurva kodu — E. r. v.

Valitavaid laule.

5. õppeaasta nimestikust.

1. Kännimehe laul — Soome v.

2. Näkk — Rootsi v.

4. Jõua ju kaugelta — E. r. v.

4. Mardisandid — A. Läte.

5. Pill oll' helle — Setu viis.

6. Suur kontsert — W. A. Mozart.

7. Ellerhein — T. Saebelman.

8. Mingem nüüd — Bellini.

6. õppeaasta nimestikust.

1. Pühendus — A. Kapp.

2. Tervitus — T. Vettik.

3. Veel kaitse kange Kalev — M. Herman.

4. Kiige laul — M. Lüdig.

5. Kuldrannake — A. Läte.

6. Eestile — M. Saar.

7. Pidu hakkab — E. r. v. M. Herman.

8. Kui kallist kodust läksin — Schubert.

9. Soov — Chopin.

Kokku 25 laulu.

Eriosa.

Öppematerjali läbitöötamine.

1. kuu (oktoober).

1. tund. Ühine.

1. Häälte ja muusikalise kuulmise kontrollimine.
2. Öpilaste asetamine istekohtadele I-sse või II-se häälerühma kuuluvuse, samuti ka laululiste võimete järgi.
3. Sissejuhatus eelseisvasse töösse.
4. Ühislaul („Eesti lipp“ — Enn Võrk, või m.).

2. tund. Ühine.

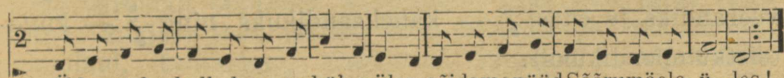
1. Lühike selgitus teadlikust ja otstarbekast hingamisest laulmisel. Hingamisharjutus nr. 1.

2. Tegelikuks sissejuhatauseks eelseisvasse töösse — mõningate varemõpitud laulude kordamine ja nende vaatlemine kuulmise järgi.

a) „Üles, üles, hellad, vennad“ — E. r. v. Ettekanne. (vt. „Laulmisõpetuse töövihk 5. õp. — rütm. harj. nr. 1). Rõhualad? (2-löögilised). Helitõug? (duur). Heliastmete kindlaksmääramine kuulmise järgi.

(do re mi fa | mi re do mi | sol mi || re do |
do re mi fa | mi re do re | mi | do | j. n. e.) ¹⁾.

Viisi märkimine tahvlile 1) sõnad, 2) takt, 3) rütm + meloodia.

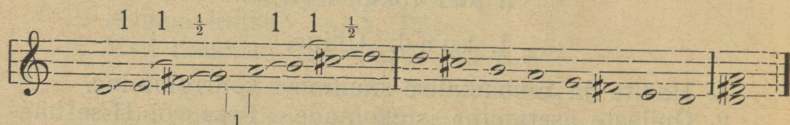
¹⁾ Kui siinkohal, nii ka kõikjal edespidi on mõeldav astmenimetuste do, re, mi, fa, sol, la, si asemel ka teissuguste astmenimetuste tarvitamine, kuid sel juhul muidugi järjekindlusega ühelaadselt kuni lõpuni.

Põhitoon? (V kl. — 1 joone all; VI kl. — „d“).

Küsimusi VI klassile: Mis helistikku kuulub see laul? (D-duuri).

Kuidas peaks toimuma täpsemalt D-duuri märkimine noodis? (Vaja kindlaks määrata ja joonestiku algusse märkida D-duuri võtmemärgistik).

Kuidas saame kindlaks määrata D-duuri võtmemärgistiku? (Moodustades D-duur heliredeli — valemi järgi 1. 1. $\frac{1}{2}$ — 1. 1. $\frac{1}{2}$). Moodustame D-duur heliredeli ja kolmkõla: 1

Mängime seda klaveril. Laulame (do, re, mi, fa, sol, la, si, do) jne. Mängime sama heliredelit, arvesse võtmata kõrgendusi (kas kõlas õieti? Ei). Sellest näeme, et võttes heliredeli põhitooniks d, on selles vaja kõrgendada f ja c (kõrgendatult fis ja cis). Kuna aga d-põhitooniga laulu koosseisu kuuluvad samad toonid, mis vastavasse heliredelissegi, siis asetame ka laulu algusse D-duuris vajaliku

võtmemärgistikku või .

(V ja VI). Ühtlasi märgime täpsemalt ka taktimõõdu, s. o. nii, nagu ta esineb tavaliselt noodiraamatus — käesoleval juhul $\frac{2}{4}$ ja selgitame üksikasjalisemalt taktimärgendeist $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{6}{4}$: nimetaja näitab mitmelõigiline või -osaline on takt, jagaja — kui suured on need osad (käesoleval juhul veerandid, — olenevalt sellest, et o nimetatakse terveks noodiks, siis $\frac{1}{2}$ — poolnoodiks, $\frac{1}{4}$ — veerandiks ja edasi $\frac{1}{8}$ — kaheksandikuks ning $\frac{1}{16}$ — kuuestikümnendikuks).

b) „Labajalavals“ — E. r. v. Ettekanne. (Vt. „Laulmisõpetuse töövihk“ 5. õp. rütm. harjutus nr. 2). Rõhualad? (3-löögilised). Helitõug? (duur). Heliastmete kindlaksmääramine kuulmise järgi. (do si la la | sol mi mi mi | fa re re re | sol mi mi mi | jne.).

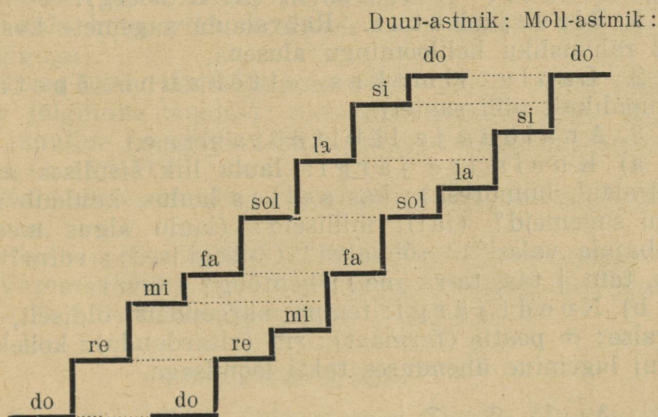
Laulu põhitooni otsimine klaveril? Mis helistikku kuulub see laul? (C-duuri). C-duur heliredel ja kolmkõla (kirjutamine, mängimine klaveril ja laulmine).

c) „Oh mina väike mehekene“ — E. r. v. —
— Ettekanne.

Rõhualad? ($2 + 2 = 4$ -löögilised). Helitõug? (moll).

Loomuliku moll heliredeli ja kolmkõla laulmine kuulmise järgi.

Duur- ja moll-heliastmike võrdlemine kuulmise järgi. (Astmevahed pole ühesugused: näit. moll astmikus 3. aste, s. o. mi kuulub madalamana kui duuris, samuti la ja si). Duur- ja moll-heliastmikkude võrdlemine piltlikult.

Moll-heliredeli astme vahed? (1. $\frac{1}{2}$. $1 - \frac{1}{2}$. 1. 1.)
(VI kl.).

3) Kes on loonud need kolm laulu, mis äsja laulsime? (Rahvas; need on rahvalaulud). Kuidas on tekkinud rahvalaul? Tuletame meelde veel mõningaid rahvalaule, mis cleme varemalt õppinud. Rahvalaulu liike sisu järgi (töölaulud: karjase laul, lõikaja laul, linakatkuja; pidulaulud: pulmalaul, tantsulaul, mardilaul, kiigelaul; naljalaulud: sokukene, kõrr, kõrr!, oi, häbi; orjalaulud: oh mina väike mehekene, teoorjuse laul jne.).

4) Iseseisvaks koduseks kordamisülesandeks VI klasile: moodustada valem järgi duur-heliredeleid C, G, D, A, E, H (edasi-tagasi) ühes kolmkõladega.

3. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õppeaasta: J. Simm'i laulu „Tantsule“ (Leelo V, lk. 37). Vaikne lugemine ja rütmiline läbitöötamine.
(tam, tam, tam | taa, ta-ra | taa, ta-ra | taa, ta-ra | jne.).

6. õppeaasta: Noodikirja vigade seletamine ja pa-randamine individuaalselt ning rööbiti sellega koduseks tööks antava duur-heliredelite ja kolmkõlade moodustamise ülesande sooritamine põhitoonidest F, B, Es, As, Des, Ges.

Ü h i n e.

A. Hingamise harjutused nr. 2, 3 ja 4 — B duuris.

B. „Tantsule“ — J. Simm (A. Kitzberg).

1. Sissejuhatus. Rahvalaulu sugemete kasutami-sest rahvusliku heliloomingu alusena.

2. Laulu ilmekas ettekanne õpetajalt (võimalikult pilli saatel).

3. Analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: laulu liik sisulises mõttes? (naljalaul, humoresk); kas selles laulus kuulduv rahva-laulu sugemeid? (ja!), milliseid? (laulu algus meenutab „Labajala valssi“): rõhualad? (3-löögilised); rütm? (tam, tam, tam | taa, ta-ra jne.); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo märgendeist üldiselt, tempo di valse; $\frown$ peatis (fermaat); rit. (ritardando); kollektiivne rütmi lugemine ühenduses takti lõõmisega.

$\frac{3}{4}$ tam, tam, tam | taa, ta-ra | taa, ta-ra | taa, ta-ra |

tam, tam, tam | taa, ta-ra | taa, ta-ra | tam, tam : || jne.

põhitooni koha kindlaksmääramine võtmemärgistiku järgi. (Kui võtmemärgistikus on bee? (? ?), siis duuri põhitoon asub samas kus eelviimane ♯); helistiku kindlaksmääramine noodi järgi (B-duur, VI kl.). B-duur heliredeli moodusta-mine valemi järgi (B-duuri võtmemärgistiku põhjenda-miseks).

c) Laulu harjutamine ühenduses noodipildi jälgimisega kui rütmiliselt (kindlal kujul) nii ka meloodiliselt (võimete piires). Rütmiline kaasmäng (vt. „Laulmisõpetuse töö-vihk“ 5. õppeaastale — rütmiline harjutus nr. 3).

4. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õ p p e a a s t a: Mõõdunud tunnil läbitöötatud J. Simm'i laulu „Tantsule“ rütmi märkimine peast. (Võib ka katseliselt märkida vaid I pool sellest laulust).

6. õ p p e a a s t a: Noodikirja vigade seletamine ja parandamine individuaalselt, (vabadele õpilastele oleks soovitatav korraldada sama ülesanne, mis sooritavad V kl. õpilased).

Ü h i n e.

A. Hingamisharjutused nr. 2, 3, 4, 5, 6 — B-duuris.

B. „Tantsule“ — J. Simm (A. Kitzberg).

1. Laulu humoorika ettekande harjutamine (ka rütm. kaasmänguga).

2. Teise hääle läbitöötamine noodi järgi: rütm (lugemine ja jälgimine lauldes); meloodika (noodi pildi jälgimine); juhuline (reeglipäraselt helistikku mittekuuluv) kõrgendus c i s (VI kl.).

3. Kahehäälse kooslaulu harjutamine ja ettekande viimistlemine.

4. Helilooja (J. Simm). Sõnade autor (A. Kitzberg).

5. Varemõpitud laulude kordamine: 1) Jaan läeb jaanitulele — E. r. v. 2) Laulge poisid — E. r. v.

5. t u n d. Ühine.

„N õ m m“ — P. J. Hannikainen (Juhan Liiv'i luule) (Leelo V, lk. 35).

1. S i s s e j u h a t u s. Sügisest ja sügisloodusest. Sügislooduse pildid on sageli luuletajaile ja heliloojaile soodsat ainet pakkunud loominguks.

2. E t t e k a n n e õpetajalt või õpilaselt, kellele see laul hästi tuntud.

3. M u u s i k a l i n e a n a l ü ü s j a l ä b i t ö ö t a m i n e.

a) K u u l m i s e j ä r g i: tempo? (aeglane); rõhualad (2-löögilised), rütm? (rahulik: ta-ra, ta-ra, ta-ra, ta-ra jne.); dünaamika? (enam-vähem rahulik, paisumiste ja kahanemistega); helitõug? (moll).

Moll heliastmiku (loomuliku) ja kolmkõla laulmine.

Laulu meloodiline analüüs: do-mi-sol-do | la-fa-sol-sol | do-do-si-do | sol jne. (Kus õpilasil tekib raskusi heliastme äraarvamises, seal neid juhtida kaasaaitavalt).

b) Noodi järgi: tempo (tumedalt); takt ($\frac{2}{4}$). Mida näitab taktimõõdu nimetaja? (löökide arvu); jagaja? (kui suurele noodile vastab iga löök). Mitu lööki kestab kaheksandiknoot $\frac{2}{4}$ taktis? (pool lööki); veerandnoot? (üks löök). Aga mitu lööki kestab veerandnoot $\frac{4}{8}$ taktis? (2 lööki); miks? (nimetaja näitab, et igas taktis on 4 lööki, ent jagaja, et iga löök vastab kaheksandikule, järelikult, kui üks kaheksandik noot vastab 1 lögile, siis veerandnoot = 2 lögile jne.); laulu rütmi lugemine ja taktilöömine: ta-ra, ta-ra | ta-ra, ta-ra | ta-ra, ta-ra, | ta-àm * || jne. helistik võtmemärgistiku järgi? (kui on võtmemärgistikus üks *, siis laul kuulub F-duuri või d-molli, käesoleval juhul, otsustades lõppnoodi järgi — d molli).

4. Laulu õppimine ühenduses noodipildi jälgimisega (kui rütmiliselt nii meloodiliselt) tarvilikul määral õpetaja kaasabil. (Tähele panna hingamisvõimalusi, mis märgitud * või pausiga *).

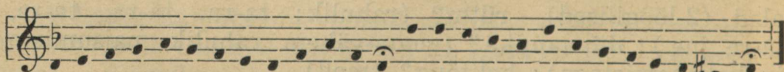
6. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutusi nr. 2, 3 ja 6 d-moll helistikus; d-moll kolmkõla.

2. Helitabamist moll helitõus etteütluse järgi. (Õpetaja lausub klassile kuuldavalt üksikuid heliastmeid, alul kerges, astmelises ja kolmkõla-sarnases järjestikus, siis mõningaid lihtsaid hüppeid tehes, kusjuures vahelejääv aste toetuspunktina vajatava astme tabamiseks tuleb mõttes heliseda lasta. Ka hüpe do-la on vajalik käsitledavas laulus — selle tabamine on lihtne mõttes heliseda lastava sol-iga toetuspunktina).

d-moll heliredeli moodustamine valemiga järgi 1. $\frac{1}{2}$. 1. — 1. $\frac{1}{2}$. 1. 1. kolmkõla. (VI kl.). Helitabamist d-mollis rändnoodi järgi, kõrgendatud VII aste moll helistikus.

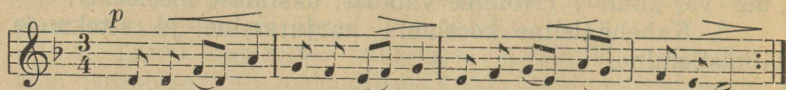
do re mi fa sol fa mi re do mi sol mi do do do si la sol do sol fa mi re do si do

(„sull“) heliastmest (d) kolmkõla, siiski helilooja on lõpetanud laulu duuris, milles jälle veendumine kui lõppnoodist (f) kolmkõla laulame; nii kuuleme selles laulus teatud helitõulist vaheldust — moll vaheldub duuriga — see mitmekesistab üldmuljet ja lisab värskust laulusse).

Laulu rütmikasse ja meloodikasse süvenemiseks analüüsime konkreetsemalt laulu algust, mis oma mõtudelteil kõigiti on vastuvõetav õpilasvõimeile. Helistikku süvenemiseks moodustame valemi järgi d-moll heliredeli, millest põhjendub d-molli võtmemärgistik; edasi kirjutame laulu algosa sõnad tahvlile ja kuulates ning vaadeldes märgime joonestikule taktimõõdu ja rütmi, ühes viisikäikudega. (Sellest toimingust 5. õppeaasta võtab osa jõukohaselt.)

Parajasti.

Ta-ra, ta-ra, tam, ta-ra, tara, tam, ta-ra, tara, tara, ta-ra, taa.
 Ei saa mit-te vai-ki ol-la, lau-lu-vii-si lõ-pe-ta

b) Noodi järgi: tempo märgend (parajasti); taktimõõt ($\frac{3}{4}$: 3-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile; rütmiline pilt (enam-vähem rahulik; dünaamilised märgid (p, pp, f, ff, mf, < >); helistik (d-moll, olgugi et laul lõpeb rööbitises duur helistikus F-duuris; selgitada rööbitise helistiku mõistet); laulu põhitooni (d) absoluutse kõrguse kindlaksmääramine klaveri või hääleraua abil (VI kl.); hääleraua käsitletu.

5. Laulu õppimine rütmisilpidega (nagu toodud näites märgitud) ühenduses taktilöömisega, s. o. rütmiline (või rütmilis-meloodiline) läbitöötamine, millele järgneb sõnadega laulmine, selge ja ilmeka hääldamisega.

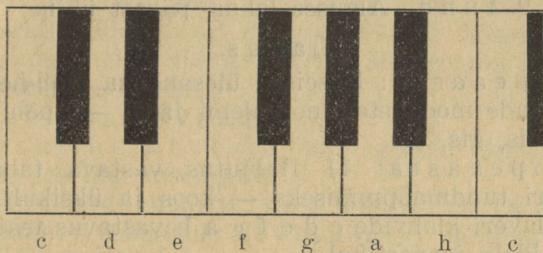
8. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

6. õppeaasta: Iseseisev ülesanne moll-heliredelite ja kolmkõlade moodustamiseks valemi järgi — põhitoonidest a, d, g, c, f, b.

5. õppeaasta: Arutelu heli absoluutsest kõrgusest: kui tahame endistel tundidel õpitud laule korrata täpselt

samas kõrguses, kas suudaksime peast arvata õige põhitooni kõrgus? Miks ei saa? Mille abil oleks võimalik leida põhitooni kõrgus? (klaveri, viuli, hääleraua või üldse mingi pilli järgi). Kes oskab leida instrumendil soovitava heli kõrguse? Õpime kõik tundma klaverit (harmooniumi). Klaveril iga klahv annab teatud kindla kõrgusega heli, millel oma kindel nimi. Joonistame klaviatuuri (ühe oktaavi ulatuses) tahvile ja noodivihikusse.

Siin paneme tähele kahesuguseid klahve: valgeid ja musti. Esialgu vaatleme vaid valgeid klahve. Nende — järelikult ka neile vastavate helide nimed on järjestikus c d e f g a h, milline järjestik perioodiliselt kordub (kõlaliselt endisest vaid kaks korda kõrgemalt või madalamalt). Harjutame üheskoos helinimede tähtjärjestikku edas-tagaspidi. Seda on vaja meeles pidada, sest iga klahv vastab teatud kindlale samanimelisele noodile joonestikul, seetõttu, klaviatuuri tundes on noodid järgi lihtne vajatavat heli klaveril üles otsida.

Harjutame klaveri klahvide (valgete) nimesid, mis pole rasked meeles pidada, orienteerudes musta klahvi rühma de järele.

Jääb koduseks ülesandeks neid korrata.

Ühine.

„Ei saa mitte vaiki olla“ — E. r. v. Miina Herman. Põhitooni absoluutne kõrgus? (Klaveri või hääleraua abil). Laulu õppimine. (Lause lõppudel peatuda helitõu kindlaksmääramiseks: d-moll, F-duur, F-duur, d-moll, F-duur). Ilmeka dünaamika ja ettekande harjutamine. Võimaluse korral 2. hääle ja kahehääle kooslaulu harjutamine.

Luuletaja? (A. Haava). Helilooja? (M. Herman. Veste-
laadseid eluloolisi andmeid. Varemõpitud M. Hermani lau-
lude meeldetuletamist: „Kallis emakee“, „Ööbiku surm“,
„Isamaa öitse sa“ jne.).

2. kuu (november).

9. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

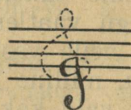
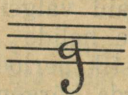
L a h u s.

6. õ p p e a a s t a: Iseseisva ülesandena moll-heliredelite
ja kolmkõlade moodustamine valemi järgi — põhitoonidest
e, h, fis, cis, gis, dis.

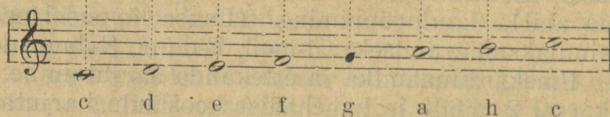
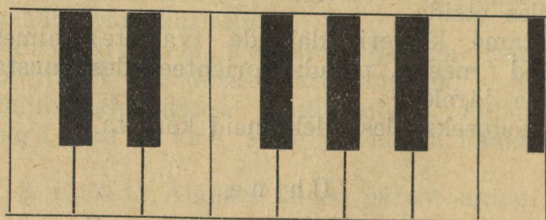
5. õ p p e a a s t a: 1) Harjutus vastava tabeli järgi
klaviatuuri tundmaõppimiseks — koos ja üksikult.

2) Klaveri klahvide c d e f g a h vastavus teatud kind-
laile nootidele joonestikul.

G-võti:

Nootide c d e f g a h c kindlad kohad joonestikul.
Märkimine tahvlile ja noodivihikuisse.

3) Noodilugemise harjutus tabeli järgi rändnoodi abil (toetuspunktidena g, c, c̄).

Ühine.

„Üksinda“ — J. Kappel (A. Piirikivi).

1. Sissejuhatus. Hiljuti laulsime vaigest nōmest, helekoorelisest pedakast. Aga oleme vist kõik tähele pannud, et see, mis meil on igapäev silmi ees ja kättesaadav, äratav meis vaid harukorral õilsaid tundeid. Kuulame, mis laulab võõrsil viibiv rändur oma kodumaast, selle aasadest ja lilledest.

2. Õpetaja ettekanne.

3. Sisuline arutelu: Mis igatseb rändur? Miks? Milline on see laul meeolult?

4. Muusikaline analüüs: a) Kuulmise järgi: tempo? (aeglane); rõhualad? (3-löögilised); helitõug? (moll).

b) Noodi järgi: tempo märgend (aeglaselt); taktimõõt ($\frac{3}{4}$: 3-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile); põhitoon? (e); helistik? (võtmemärgistiku ja põhitooni järgi: e-moll). e-moll heliredeli moodustamine valemi järgi. (Sellega põhjendub f kõrgendus — fis e-moll helistikus); e-moll heliredeli mängimine klaveril. Missugusest astmest algab see laul? (sol). Tabame sol astme, võttes põhitooniks (do), klaveril e.

5. Laulu õppimine noodi järgi.

a) rütmisilpidega ühenduses taktilöömiseiga: $\frac{3}{4}$ tai-ri, taa | tai-ri, taa | tai-ri, tam, tam | tai-ri, taa | tai-ri, taám-ra | tai-ri, tam, tam | tai-ri, taám-ra | tai-ri, tam, tam | ta-ra, ta-ra, ta-ra | taaa | tai-ri, taa | taa-àm-ra | taaa | (Selgitus kordamisest ja 1., 2. 3. ning 4. käänust) ¹.

b) sõnadega (kõik salmid).

10. tund. Ühine.

A. Harjutusi:

1. Hingamise harjutusi (nr. 2, 7 ja 8) moll-helitõus.

2. Helitabamist etteütluse järgi moll-helitõus — kollektiivselt ja individuaalselt.

3. Rütmi lugemise harjutamine tabelilt (B).

¹ volta = käänd; 1. volta = 1. käänd, 2. volta = 2. käänd jne.

N ä i t.:

(taa, tam, taáa j. n. e.)

4. Noodi ja klaviatuuri lugemise harjutusi tabelite järgi rändnoodi abil (soovitav on rakendada VI kl. õpilasi juhi ossa — rändnoodiga näitajaks).

5. Helitabamist rändnoodi järgi.

N ä i t.:

moll

sol fa mi re do mi re do sol do si sol si la fa sol do la sol fa mi fa sol do mi fa sol mi re mi do

B. „Üksinda“ — J. Kappel (A. Piirikivi).

Ettekande harjutamine noodi järgi. (Iga salm vastavalt märgitud dünaamilise varjundiga). 2. hääle õppimine. Kooslaulu ja ilmeka ettekande harjutamine. (Juhiseid ilmekaks fraseerimiseks: otstarbekas hingamine, rütmiline paindumus, selge ja loomulik hääldamine, näit. sõnades „rändama“ ja „pinnala“ mitte venitada vokaale „ä“ ja „i“, vaid toetuda „n“-le, mis võimaldab neile sõnadele loomuliku kumeduse; meeoluga põhjendatud tõusud, mõõnad jne.).

3. Helilooja? (J. Kappel. Mõningat iseloomustamist).

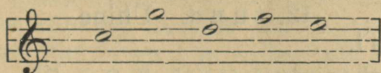
4. Laulu „Ei saa mitte vaiki olla“ — kordamine ja võimaluse korral päheõppimine.

11. t u n d. Ühine.

A. H a r j u t u s i.

1. Hingamise harjutusi (nr. 3, 2 ja 7) moll-helitõus (g).

2. Helitabamine etteütluse järgi mollhelitõus (g).
3. Noodi ja klaviatuuri lugemise harjutamine tabelite järgi. Noodirea laiendamine c^2 — g^2 :

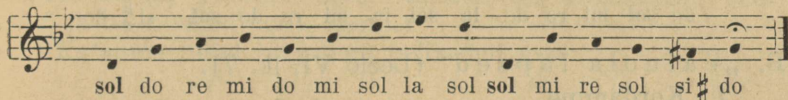

(Selgituste andmisel on sobiv kasutada vanema klassi õpilaste kaasabi).

e) Helitabamise harjutamine rändnoodi järgi (g-mollis) individuaalselt — kaasõpilaste kollektiivse parandamisvõimalusega eksimuste puhul.

N ä i t.:

moll

sol do re mi do mi sol la sol sol mi re sol si# do

B. „Väinola lapsed“ — (Leelo VI, lk. 7).

1. Sissejuhatus. (Vaikne lugemine. Arusaamatu selgitamine. Arutelu hõimluse teemale ühenduses hiljuti emakeele tunnis käsitletud „Hingede päevaga“. Laulu sisuline seletus.)

2. Õpetaja ettekanne.

3. Analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (hoogne); rõhualad? (3 + 3-löögilised); rütm? (rahutu); dünaamika? (jõurikas); helitõug? (moll).

b) Noodi järgi: tempo märgend (hoogsasti); taktimõõt ($\frac{6}{4}$: 6-löögil, iga löögi vastavusega veerandnoodile); rütmi lugemine rütmisilpidega ühenduses taktilöömisega — $\frac{6}{4}$ tam | taám-ra, tam, taám-ra, tam | ta-a-a, taa, tam || | taám-ra, tam, taám-ra, tam | ta-a-a-a-a, tam | taám-ra, tam, taám-ra, tam | ta-a, tam, ta-a, tam | taa, ta-ra, ta-a, ta-ra | ta-a-a-a-a jne. helistiku kindlaksmääramine võtmemärgistiku järgi (g-moll); g-moll heliredeli moodustamine valemiga järgi (VI kl.); g-moll heliredeli ning kolmkõla mängimine klaveril ja laulmine.

4. Laulu viisi õppimine ühenduses noodipildi jälgimisega (kõik salmid). [Koduseks ülesandeks on sobiv anda laulusõnad pähe õppida.]

12. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutusi (nr. 5, 3, 2 ja 7) moll-helitõus (g) — aeglases ja kiires tempos.
2. Noodi ja klaviatuuri lugemise harjutamine tabelite järgi üksikult ja koos (Noodid c—g².)
3. Helitabamise harjutusi (g-mollis) koos ja üksikult.

Näit.

moll

B. „Väinola lapsed“ (Leelo VI, lk. 7).

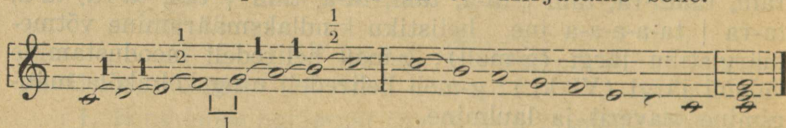
1. Kordamine.
2. Teise hääle õppimine (keelumärk $\frac{4}{4}$, juhuline kõrgendus).
3. Kooslaulu ja ilmeka ettekande harjutamine (dünaamilised märgid) ning laulu päheõppimine.
4. Varemõpitud laulude kordamine („Üksinda“, „Ei saa mitte vaiki olla“, „Nõmm“, või mõningaid eesti ja soome rahvalaule).

13. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

6. õppeaasta: Iseseisev ülesanne rütmilis-meloodiliste variatsioonide moodustamiseks. („Laulmisõp. töövihk“, 6. õppeaastale — rütm.-mel. ülesanne nr. 2.)

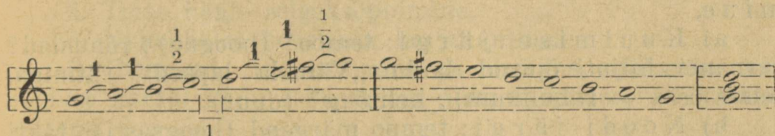
5. õppeaasta: Heliredeli vaatlemine. Iga laul koosneb mingi heliredeli astmeist. Seepärast on vaja heliredeleid lähemalt tundma õppida. Vaatleme astmete vahesid heliredelis, mille põhitooniks on c. Kirjutame selle.

Kui seda heliredelit lauldes tähelepanelikult kuulatame, siis märkame, et kõik astme vahed pole võrdsed. Kuulatame — kus on eelmistest erinevad vahed? (Pole liigne astmiku laulmise juures kätega astmevahesid iseloomustada.) Mär-gime astme vahe suuruse nootide juurde (suuremad vahed nn. tervetoonilised numbriga 1 ja väiksemad vahed nn. poole-toonilised numbriga $\frac{1}{2}$) ja kindlamaks meelepidamiseks vaatleme heliredelit kui kahest poolest (tetrahordist) koos-nevat — alumisest ja ülemisest. Nagu võime tähele panna, astmevahede järjekord on mõlemas tetrahordis sarnane.

Kirjutame ka kolmkõla — see koosneb heliredeli 1., 3. ja 5. astmest. Mängime kirjutatu klaveril. Nii oleme mär-kinud duur-heliredeli c toonist — seda nimetatakse c-duur heliredeliks. Siis kõik laulud, mis koostatud selle heliredeli astmeist, kuuluvad n. ö. C-duuri. (Peetagu meeles, et C-duuri heliredelis on enamik astmevahesid tervetoonilised, vaid e—f ja h—c vahel on $\frac{1}{2}$ tooni.)

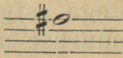
Katsume nüüd kirjutada heliredeli g-st:

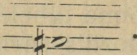
Siin näeme et põhitooni ülespoole kandes ka astmevahede järjekord mõningal määral muutub; nimelt C-duur helire-delis oli see 1.1. $\frac{1}{2}$ — 1.1. $\frac{1}{2}$, siin aga — 1.1. $\frac{1}{2}$ — 1. $\frac{1}{2}$ .1.

Kuna astmevahede järjekord on muutunud, siis ühes sellega on muutunud ka heliredeli kõla, milles võime veenduda seda heliredelit klaveril mängides. Tahame aga seda g-põhitooniga heliredelit duurkõlaseks teha, siis peame astmevahede järjekorra korraldama sarnaseks C-duur heliredelile. Seda saavutame kõrgendusmärgi — risti (♯) abil vajalisel kohal. Rist (♯) kõrgendab temale järgnevat nooti $\frac{1}{2}$ tooni võrra; klaveril mängitakse sarnast kõrgendatud nooti alatoonist paremal pool asuval klahvil ja noodi algnimetusele lisatakse silp -is: näit. f-is, c-is, d-is, g-is jne. Nii heliredelis, mille põhitooniks on võetud g, on vaja kõrgenda f nooti (fis) — järelikult kõigis lauludes, mis moodustatud G-duur helire-delil alusel, kuulub f kõrgendamisele. See märgitaksegi ta-valiselt noodivõtme kõrvale kõrgendusmärgiga (♯) vasta-

vale kohale. Selgitada kõrgendusmärgi ortograafiat: tahtakse kõrgendusmärki panna noodi ette, mis asub joonel, siis on vaja see nii kirjutada et ristjooned tuleksid kummalegi

poole kõnesolevat joont, näit. , tahtakse aga

kõrgendada nooti, mis asub vahel, siis on vaja kõrgendusmärki kirjutada nii, et ristjooned tuleksid samale vahele,

näit. .

Mängime klaveril G-duur heliredelit ja kolmkõla ja lau-lame neid.

Ühine.

„Merimeeste laul“ — šoti viis (Leelo V, lk. 20).

1. Lugemine.

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (hoogne); rõhualad? sarnanev hiljuti õpitud laulu „Väinola lapsed“ rütmiga, teises osas — rahulikum); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo märgend (hoogsasti); takti mõõt ($\frac{6}{4}$: 6-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoo-takti mõõt ($\frac{6}{4}$: 6 löögil, iga löögi vastavusega veerandnoo-dile; helistik? (G-duur, kus nagu äsja nägime vaja on kõr-gendada nooti f-(fis), milline kõrgendus märgitakse laulu algusse võtme kõrvale f noodi kohale märgiga $\sharp$ — vasta-valt arvestamiseks).

Rütmi lugemine ja laulmine rütmisilpidega, ühenduses taktilöömise-ga (tam | taam-ra, tam, tam, tam, tam | taa-a, tam jne.). Laulu harjutamine sõnadega.

Juhatusi ilmeks hääldamiseks. (Teises salmis sõna-des „vingudes“ ja „sünge“, mitte vokaale „i“ ja „ü“ venitada punkteeritud noodi kohal, vaid toetada rohkem „ng“-le, sa-muti sõnas „mässavad“ punkteeritud noodi kohal mitte „ä“ venitada, vaid toetuda iseloomukalt „ss‘ile“).

14. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õ p p e a a s t a. Iseseisev ülesanne — moodustada

valemi järgi 1.1.1/2 — 1.1.1/2 D- ja A-duur heliredelid ühes kolmkõladega ja tabelklaviatuuril nende mängimisse süveneda.

6. õppeaasta: Noodikirja vigade parandamine ja seletamine individuaalselt. Koduse iseseisva ülesandena soovitatud rütmilis-meloodiliste variatsioonide laulmine üksikult.

Ühine.

„Merimeeste laul“ — šoti viis.

1. Vaatlus (kordamisena): takt 6/4: 6-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile, helistik? (G-duur); miks G-duuris on f kõrgendatud? (selgitus); laulmine rütmisilpidega.

2. Rütmiliselt markantse ettekande harjutamine ka rütmilise kaasmänguga (v. „Laulmisõp. töövihk“ V, rütm. harj. nr. 4, kõik salmid).

3. Teise hääle selgeksõppimine.

4. Kahehäälse kooslaulu harjutamine.

5. Ettekande viimistlemine ja ilmekas ettekanne, võimaluse korral laulu esimese osa juures õpilassolisti kasutamiseks.

6. Varemõpitud laulude kordamist vaba valiku järgi.

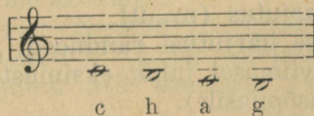
15. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutusi (nr. 2, 3, 4, 6 ja 8) duur-helitõus.

2. Helitabamise harjutusi etteütelse järgi (F-duuris).

3. Helistikest üldiselt. F-duur heliredeli moodustamine valemi järgi. Madaldusmärk ja selle ortograafia (peab asuma täpselt sel joonel või vahel, kus on madaldatav noot). Madaldataud helide nimetused (d-es; g-es, ja madaldataud h erandina b). Nende asukohad klaveril. Noodirea laiendamine allapoole: c¹—g:

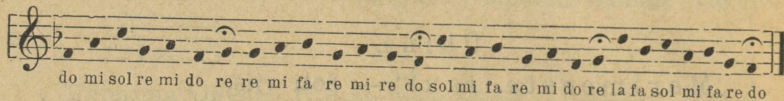

(Kõigi ülalmainitute selgitamisel on sobiv kasutada vanema kl. õpilaste kaasabi.)

[V klassile koduseks ülesandeks: moodustada valemi järgi B- ja Es-duur heliredelid kolmkõladega]. F-duur heliredeli mängimine klaveril ja laulmine.

4. Helitabamise harjutus rändnoodi järgi F-duuris.

F-duur.

B. „Pulma lust“ — E. r. l. (Leelo V, lk. 37).

1. Sissejuhatus. Kõnelus rahvalaulust [Meeldetuletada rahvalaulu liike].

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (elav; teises osas veel elavam) rõhualad? (3-löögilised) rütm? (tantsu) helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo ja selle muutus; takt $\frac{3}{4}$; 3-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile; helistik (F-duur; rütmi lugemine, ka laulmine rütmisilpidega: $\frac{3}{4}$ ta-ra, tam, tam | tam, tam, tam | tai-ri, taa jne.

4. Laulu harjutamine sõnadega, orienteerudes noodipildi järgi nii rütmikas kui ka melodikas (mõlemad salmid).

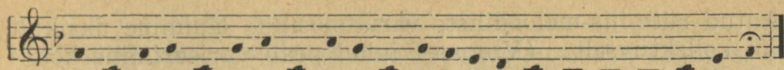
Ilmekaks fraseerimiseks määrame kindlaks üksikute muusikaliste fraaside piirkonnad ja seejärel hingamisvõimalused. Tantsulise rütmi markeerimiseks paneme tähele laulu teises osas erilisi rõhke >. (Selgitame ka, et kaks punktikest veerandnoodi kohal tähendab selle noodi jagunemist kaheks võrdseks kaheksandikuks teistes salmides).

16. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutus (nr. 9).

2. Helitabamise harjutusi rändnoodi järgi koos ja üksikult (F-duur) (viimasel juhul eksimuste puhul parandamisvõimalused kaasõpilasilt).

do sol do re sol re mi sol mi re sol re do si la sol fa mi re sol si do

3. VI klassile koduseks iseseisvaks ülesandeks rütmilis-meloodiliste variatsioonide moodustamist ja läbitöötamist (v. 6 õp. töövihk nr. 3).

B. „Pulma lust“ — Eesti rahvalaul.

1. Laulu kordamine (ka rütm. kaasmänguga — 5 õp. töövihk, rütm. harj. nr. 5).

2. Teise hääle läbitöötamine, selgeksõppimine ja kooslaulu harjutamine. (Teise hääle läbitöötamise juures tähelepanu juhtida sageli korduvale laulu ilmekuse ja loomulikkuse nõuetele vasturääkivale kalduvusele sõnade „õn-ne“, „põl-ve“, „rõõ-mu“, „tants-ma“ lõppude rõhutamiseks). Huumoorika tantsulaadse rütmi allakriipsutamine laulu 2. osas.

3. Ettekande viimistlemine.

4. Sama laulu ettekandeid üksikuilt õpilasist (ka duetina).

5. Varemõpitud rahvalaulude kordamine (peast): „Laba-jala valss“, „Oh mina väike mehekene“, „Üles, üles, hellad vennad“, „Ei saa mitte vaiki olla“ (rahvaviis helilooja M. Hermann poolt edasi arendatud, laiendatud kujul).

6. Samade laulude ettekanne üksikuilt õpilasilt.

7. Lõppsõna: Rahvaviis heliloojaile ainena meie omapärase muusikastiili kujundamisel.

3. kuu (detsember).

17. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õ p p e a a s t a: Iseseisev ülesanne — transponeerida mõõdunud tunnis õpitud laul „Pulma lust“ ühe astme võrra kõrgemasse helistikku, s. o. G-duuri. (G-duuri võtmemärgistiku kindlakstegemiseks vaja moodustada valemi järgi vastav heliredel ja selles esinev kõrgendus märkida transponeeritava laulu võtme kõrvale).

6. õ p p e a a s t a: Noodikirja vigade parandamine ja seletamine individuaalselt (vabad õpilased sooritavad A. Läte laulu „Kui mind ärä annetasse“ vaikse lugemise).

Antud rütmilis-meloodiliste variatsioonide laulmine üksikult või kollektiivselt. (Viimasel juhul peab varieerimine koolitahvilil toimuma, sest õpilaste poolt iseseisva ülesandena moodustatud variatsioonid võivad rütmiliselt väga erinevad olla).

Ühine.

„Kui mind ärä annetasse“ — A. Läte („Vana kannel“) (Leelo V, lk. 21).

1. Sissejuhatus. Rahvaviisi sugemed algupärase heliloomingu aluspõhjana.

2. Laulu ettekanne õpetajalt.

3. Üldjooneline arutelu: meloodiline üldmulje? (rahvaviisiga sarnanev); laulusõnad? (rahvaluule lõuna-eesti murrakus J. Hurda kogust „Vana Kannel“); sisuseletus (lühike tagasivaade ajaloo sellesse ossa).

4. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (möödukas) rõhualad? (2 + 2-löögiline) rütm? (sangarlik-kindel); dünaamika? (tõusev) helitõug? (moll).

b) Noodi järgi: tempo märgid (parajasti); takt $c = \frac{4}{4}$: 4-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile; helistik? (d-moll), rütmi lugemine ühenduses taktilöömisega ($\frac{4}{4}$ tam, tam, tam, tam | ta-ra, tam, tam, tam. | jne.).

5. Laulu harjutamine ühenduses rütmilis-meloodilise orienteerumisega noodipildis. (Erilist tähelepanu juhtida murraku selgele ja iseloomukale häälendamisele.)

18. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

Lahus.

6. õppeaasta. Iseseisev ülesanne: transponeerida laul „Kui mind ärä annetasse“ (ühe häälselt) ühe astme võrra madalamale, s. o. C-molli. (C-moll võtmemärgistik leida heliredeli järgi.)

5. õppeaasta. Möödunud tunnis sooritatud ülesande noodikirja vigade seletamine ja parandamine. (Vabad õpilased õpivad pähe käsitledava laulu sõnu). Koduseks ülesandeks: rütmilis-meloodiliste variatsioonide moodustamine antud teemale (v. 5. õp. töövihk, ülesanne nr. 3).

Ühine.

„Kui mind ärä annetasse“ — A. Läte.

20. tund. Ühine.

A. Harjutus.

5. kl. õpilaste poolt sooritatud rütmilis-meloodiliste variatsioonide laululine läbitöötamine: tahvlile kirjutatud samast teemast mitmekesiste variatsioonide moodustamine ja laulmine ühiselt ning üksikult (takti löömisega).

B. „Jõululaul“ — böömi viis.

1. Laulu kordamine.

2. Teise hääle (raamatust, esinevas arranžeringus selleks tarvitada 3. häält) selgeksõppimine ja kahehäälnelise kooslauu harjutamine.

3. Laulu päheõppimine ja ilmeka ettekande harjutamine ning viimistlemine. (piu p = veel vaiksemalt; mp = poolvaikselts.)

4. Laulu ettekanne üksikuult õpilasilt.

21. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutus (nr. 9).

2. Helitabamise harjutusi etteütluse järgi, koos ja üksikult (C-duuris).

B. „Jõululaul“ — böömi viis (kordamine).

Teiste, varem õpitud jõululaulude kordamine ja ilmeka ettekande harjutamine (peast):

„Miks nii hilja õhtukellad“ — A. Läte,

„Jõulukellad“ — A. Maasalo,

„Püha öö“ — F. Gruber jt.

Jõululaulude ettekandeid üksikuult õpilasilt.

4. kuu (jaanuar).

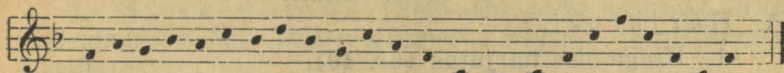
22. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutus (nr. 10).

2. Helitabamise harjutusi etteütluse ja rändnoodi järgi F-duuris: tertsi käigud, kvardi ja kvindi hüppeid toonikalt alumisele dominandile, dominandilt toonikale ja ümberpöörduvalt ning teisi.

Näit.

do mi re fa mi sol fa la fa re sol mi do sol mi sol do sol do sol do sol do

B. „Liugleja laul“ — B. Vidman, (Leelo V, lk. 17).

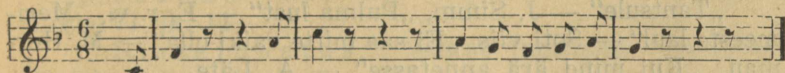
1. Sissejuhatus. Talve meeolusid. Talve lõbusid.

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine:

a) Kuulmise järgi: tempo? (elav); rõhualad ($3 + 3$ -löögilised, eellök) rütm? (elav, liikuv); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo (elav); takt? [$\frac{3}{8} + \frac{3}{8} =] \frac{6}{8}$: kui nimetaja näitab löökide arvu ja jagaja iga löögi vastavuse siin $\frac{1}{8}$ noodile ($\frac{1}{8}$), siis sellest nähtub, et nootidel ei ole absoluutset vältust, vaid noodi vältus oleneb igal juhul taktimõodust, mistõttu $\frac{6}{8}$ märgib kuuelöögilist takti iga löögi vastavusega kaheksandik noodile; mis põhjustab siin noteerimise kaheksandik rütmiliste üksustega? (elavam, kergemalt voolavam tempo liikumine), rütmi lugemine noodi järgi rütmi silpidega ühenduses taktilöömise (esiti aeglases tempos, pärast kiiremalt): $\frac{1}{8}$ -tam, $\frac{1}{8}$ -taa, $\frac{1}{8}$ -taaa, $\frac{1}{8}$ -ta-ra.

tam, taa [tam,taa] tam,taa[tam,taa,tam] taa,tam,tam,tam,tam,taa[tam,taa,tam]

Helistik? (F-duur). Laulu põhitooni (f) leidmine hääle-
raua või klaveri järgi.

4. Laulu harjutamine ühenduses rütmilis-meloodilise orienteerumisega noodipildis. (Eriti tähelepanu sellele juh-
tida, et pausid laulu algtaktides saaksid täpselt välja peetud.

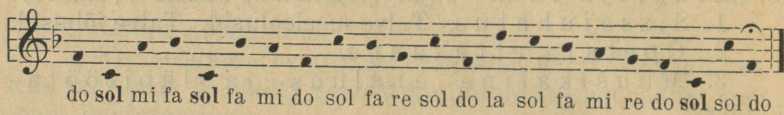
5. Koduseks iseseisvaks ülesandeks:

Teemad rütmilis-meloodiliste variatsioonide moodustami-
seks: 5. klassile $\frac{3}{8}$ taktis, 6. klassile $\frac{9}{8}$ taktis. (Vt. 5. õppe-
aasta töövihk — ülesanne nr. 6 ja 6. õp. töövihk — üles-
anne nr. 4).

23. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamise harjutus (nr. 10).
2. Helitabamise harjutusi etteütluse ja rändnoodi järgi F-duuris (kvardi, kvindi, seksti ja septimi hüppeid kergemas tonaalses järjestikus):

d) Koduseks ülesandeks antud rütmilis-meloodiliste variatsioonide läbitöötamine kollektiivselt (kooli tahvlile kirjutatult).

e) Koduseks ülesandeks: rütmilis-meloodilisi variatsioone antud teemale (vt. 5. õp. töövihk nr. 9, ja 6. õp. töövihk nr. 6).

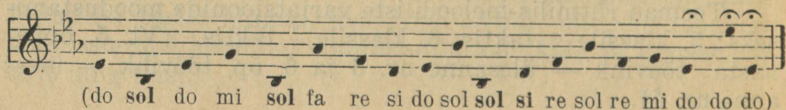
B. „Liugleja laul“ — B. Vidman.

1. Laulu kordamine.
2. Teise hääle rütmilis-meloodiline läbitöötamine ja selgeksõppimine.
3. Kahehäälse kooslaulu ja ilmeka ettekande harjutamine.
4. Varemõpitud laulude kordamine koos ja üksikult või ka rühmade viisi. Näit.:
„Tantsule“ — J. Simm, „Pulma lust“ — E. r. v., „Merimeeste laul“ — Šoti viis, „Ei saa mitte vaiki olla“ — M. Herman, „Kui mind ärä annetasse“ — A. Läte.

24. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Koduseks ülesandeks antud rütmilis-meloodiliste variatsioonide läbitöötamine üksikult ja kollektiivselt.
2. Helitabamise harjutusi rändnoodi järgi Es-duuris (hüppeid):

B. „Alpi huilur“ — Alpi viis. (Leelo VI, lk. 45).

1. Sissejuhatus (Rahvaste laulu eriilmest. Alpi joodeldamisviisist. Hääleregistreist. Falsett laulu kõrges asendis).

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (elav); rõhuala? (3-löögiline, eeltaktiga); rütm? (hüplev); helitõug? (duur); laulusõnad? (hüüd — rallitamine).

b) Noodi järgi: tempo (ruttu); takt ($\frac{3}{4}$); rütmiline ja meloodiline noodi üldpilt (hüplev, võrreldav Alpi mägimaastikuga); rütmi lugemine noodi järgi ühenduses taktilöömisega, helistik (Es-duur; vastava heliredeli moodustamine); põhitooni leidmine klaveri järgi.

5. Laulu harjutamine ühenduses rütmilis-meloodilise orienteerumisega noodipildis. (Tähelepanu pöördada selgele hääldamisele, otstarbekale hingamisele ja üldse rütmikalt kerge, voolava ettekande arendamisele).

6. Katseid kahehäälselt laulmiseks (kaanonina): alul võimalikult vaikselt, hiljem kõlavamalt. (Laulu 2. häälel on võrreldav mägestiku kajaga).

25. tund. Ühine.

„Alpi huilur“ — ettekande viimistlemine ja päheõppimine (võimaluse korral 2-häälselt).

„Uinu mu väsinud lind“ — W. A. Mozart, (Leelo VI, lk. 11).

1. Sissejuhatus: Vaikne lugemine. Laululiik? (Hällilaul).

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine:

a) Kuulmise järgi: tempo? (möödukas); rõhualad? (3 + 3-löögiline); rütm? (ühetasane); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo (paras); takt ($\frac{6}{8}$ taktis on 6 lööki, iga löögi vastavusega kaheksandik-noodile (♪), järelikult: ♪ -2 lööki (taa), ♪ -3 lööki (taaa), ♩ -kumbki $\frac{1}{2}$ lööki, üheskoos = ta-ra; samuti pausid ♪ = taa ja ♪ = tam (mõttes).

Rütmiline lugemine noodi järgi ühenduses takti löömisega. (Erilist tähelepanu pöörda pauside väljalugemisele ja laulu lõpposa rütmilisele väljatöötamisele):

nüüd ui - - nu mu lind

tam, taaa - ära, ta-ra, ta-ra, taa [tam, taa

Helistik? (Es-duur); põhitooni leidmine klaveri järgi.

4. Laulu harjutamine. (Selgitame laulusõnade jälgimist noodi järgi: 1. hääle laulmisel on vaja vahele jätta need sõnalised kordamised, mis on tingitud laulu 2. hääle käikudest 1. hääle pauside ajal; keelumärk ♯ juhulise kõrgenduse märkijaks).

5. Koduseks iseseisvaks ülesandeks rütmilis-meloodilisi variatsioone $\frac{6}{8}$ taktis. (5.-le klassile lihtsama, 6.-le vähe nõudlikuma meloodikaga) (vt. 5. õp. töövihk, nr. 7 ja 6. õp. töövihk, nr. 5).

26. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. „Alpi huilur“ — noberütmiline ettekanne 1- ja võimaluse korral 2-häälselt (hingamis- ja hääldamis-harjutusena).

2. Helitabamine rändnoodi järgi (juhulisi märke):

(do re mi fa sol fa mi sol la sol fa # sol fa mi re do # re mi do la sol sol fa # fa mi fa re do)

B. „Uinu mu lind“ — V. A. Mozart.

1. Meeletuletus möödunud tunni arutelust.
2. Laulu viisi ja sõnade päheõppimine ning ilmeka ettekande harjutamine.
3. Teise hääle läbitöötamine (juhulisi kõrgendusi ♯ ja ♮).
4. Kahehäälse kooslaulu harjutamine.

27. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. „Alpi huilur“ — hingamis- ja hääldamis-harjutusena).

2. Noodikirjavigade üldine seletamine ja varem sooritatud rütmilis-meloodiliste variatsioonide laulmine koos (sel juhul tahvlile kirjutada) või üksikult (vihikuist).

3. Iseseisvaks koduseks ülesandeks rütmilis-mel. variatsioone (vt. 5. õp. töövihk, nr. 8 ja 6. õp. töövihk, nr. 7).

B. „Uinu mu lind“ — W. A. Mozart.

1. Kummagi hääle harjutamine raskemate kohtade viimistlemiseks.

2. Kahehäälnelne kooslaul (vaikse, õrna ja ühtlasi ilmeka ettekande harjutamine).

3. Helilooja? (W. A. Mozart. Lühidaid eluloolisi andmeid ja helilooja üldjooneline iseloomustamine).

28. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutus (nr. 10).

2. Rütmi kiirtabamise harjutusi tabelite järgi:

2
4

ti-ri-ri-ri tai-ri ta-ri-ri ti-ri-ra või ti-ri-ri-ri tai-ri ta-ri-ri ti-ri-ra

3. Meloodia kiirtabamist tabelite järgi.

B. „Vaikne öö“ — L. van Beethoven, (Leelo VI, lk. 27).

1. Sissejuhatus. (Eelmisel tunnil harjutatud W. A. Mozart'i laul. Kõnelus heliloojaist klassikuist; muusika võlust. Mozart. Beethoven).

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

Noodi järgi: takt ($\frac{3}{4}$ — kahelöögiline, iga löögi vastavusega $\frac{1}{4}$ noodile); rütmi lugemine (erilist rõhku panna punkteeritud ja segarütmide hääldamisele: tai-ri, ta-ra, ti-ri-ra, taám-ra, taám [ra]);

helistik? (C-duur); laulu põhitooni leidmine hääleraua või klaveri järgi.

4. Laulu harjutamine noodi järgi (enamvähem ise-
seisva helitabamise ja rütmilise orientatsiooniga).

5. Võimaluse korral 2. ja 3. hääle läbitöötamine ja har-
jutamine.

29. tund. Ühine.

A. Harjutusi:

1. Hingamisharjutus (nr. 10).

2. Eelmiseks tunniks koduse ülesandena sooritatud
rütmilis-meloodiliste variatsioonide laulmine koos (tahvlilt)
ja üksikult (vihikuist).

B. „Vaikne öö“ — L. van Beethoven.

1. Üksikute hääle ja kooslaulu ning ilmeka ettekande
harjutamine (orienteerudes kindlakujuliselt noodipildi järgi
— rütmiliselt kui ka meloodiliselt).

2. Õpilasrühmade ettekandeid (võimaluse korral).

3. Helilooja (L. van Beethoven. Lühidaid eluloolisi
andmeid ja üldjoonelist iseloomustamist. Kirjandusena soo-
vitame lugeda E. Martinson'i „Beethoven“).

5. kuu (veebruar).

30. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutusi (nr. 2, 3, 5 ja 6 — moll-heli-
tõus).

2. Helitabamise harjutusi etteütluse ja kiirtabamise
tabelite järgi moll-helitõus.

3. Duur- ja moll-heliastmikkude võrdlus lauldes kuul-
mise järgi.

4. A-moll heliredel. Selle ehitus ($1.\frac{1}{2}.1. - \frac{1}{2}.1. 1.$);

kolmkõla. C-moll heliredeli moodustamine valemi järgi.

5. Koduseks iseseisvaks ülesandeks 5. klassile: Moo-
dustada valemi järgi d-, g- ja c-moll heliredelid ühes kolm-
kõladega.

6. Rütmiline harjutus — sissejuhatuseks käsiteldavale
laulule (vt. 5. õp. töövihk, rütm. harj. nr. 6 ja 6. õp. töövihk,
rütm. harj. nr. 3 — töö rütm).

B. „Kivilõhkuja laul“ — Rameau, (Leelo V, lk. 22).

1. Sissejuhatus. Laul töö ja tegevuse elustajana.
2. Opetaja ettekanne.
3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (hoogne); rõhualad? (2-osalised); rütm? (liikuv); helitõug? (moll); lauluvorm? (3-jaoline, 1. ja 3. jao sarnasusega).

b) Noodi järgi: lauluvorm (3-jaoline nn. „Da Capo“ vorm); sõnade „Fine“ (lõpp) ja „Da Capo al Fine“ (algusest kuni lõpuni) seletamine; tempo (marcato-rõhuga); takt ($\frac{3}{4}$: 2-löögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile); rütm (markantne). Rütmi lugemine noodi järgi ühenduses taktilöömiseega. Helistik (c-moll). Põhitooni leidmine klaveri järgi.

4. Laulu harjutamine noodi järgi enam-vähem iseseisva rütmilise ja meloodilise orientatsiooniga. (Juhime tähelepanu laulus korduvalt esineva VII astme kõrgendusele ja selgitame, et mollis sageli kõrgendatakse VII astet juhtooni iseloomuka mõju reljeefsemaks esiletoomiseks. Poleks liigne harjutada vaheldumisi c-moll heliredelit loomulikuna ja kõrgendatud VII astmega). Laulu ilmekaks ettekandeks ei või tähelepanemata jätta hingamisvõimalusi ja noodi rõhke.

31. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

6. õppeaasta: „Kivilõhkuja laulu“ alguse iseseisev katseline rütmilis-meloodiline ülesmärkimine peast.

5. õppeaasta: Noodikirja vigade seletamine ja parandamine.

Koduseks iseseisvaks ülesandeks: moodustada valemi järgi e-, h- ja fis-moll heliredelid kolmkõladega.

Ü h i n e.

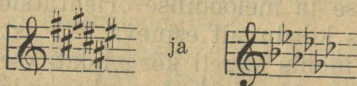
6. klassi õpilaste poolt sooritatud ülesande kontrollimine kuulmise ja ühise arutelu järgi. „Kivilõhkuja laul“ — Rameau. Laulu kordamine ja 1. ja 2. salmi päheõppi-

mine (ka rütmilise kaasmänguga vt. 5. õp. töövihk, nr. 6). Teise hääle läbitöötamine ja selgeksõppimine. Juhime tähelepanu 2. hääle rütmi vasarataolisele liikumisele, mis iseloomustub eriti rõhulise (— kriipsukesega märgitud) 1. löögi ja lühikese (.punktikestega märgitud = staccato) 2. löögiga, samuti ka tugevate rõhkudega laulu teises jaos. Kahehäälese kooslaulu harjutamine. (Juhime erilist tähelepanu laulu teise jao lõpposas sõnade juures „vasar, tao, vasar löö“ 1. hääle fraasides esinevale kahanevale dünaamikale (diminuendo), aga 2. hääle fraasides paisuvale (crescendo). Ilmekas, rütmiliselt markantne ja hoogne ettekanne.

32. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

6. õ p p e a a s t a. Võtmemärkide järjekorra päheõppimine:

(Katseid nende järjestikkude märkimiseks peast.)

5. õ p p e a a s t a. Noodikirja vigade seletamine ja parandamine. Koduseks ülesandeks: rütmilis-meloodilisi variatsioone antud temale (vt. 5. õp. töövihk, nr. 12).

Ü h i n e.

„Üürike“ — K. Türrpu (L. Koidula). Leelo V, lk. 34.

1. Sissejuhatus. (Käsitelu emakeele tunnis.)

2. Õpetaja või vanema kl. õpilase ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (möödukas); rõhulad? ($2 + 2 = 4$ -löögilised); helitõug? (moll).

b) Noodi järgi: tempo (paras, muutumisega pikaliseks laulu lõpus); takt ($c = \frac{1}{4}$); rütmi lugemine noodi järgi rütmisilpidega; helistik (c-moll).

d) Laulu harjutamine noodi kaasabil. Kõik salmid. (Ilmekuse esiletoomiseks juhime tähelepanu sõnade „õieke, lilleke, kevade, löoke, linnuke, sügise, põueke, inime, õlale“ algsilbi rõhule, ühtlasi tasandades nende sõnade lõppsilpe.)

33. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

6. õppeaasta: Tähtsamate itaaliakeelsete tempomimetuste kordamine ja päheõppimine: moderato = parajasti; allegro = rutuliselt; andante = käies; vivace = elavalt; adagio = aeglaselt; largo = laialt; lento = pikalt; presto = õige kiirelt; maestoso = suurejooneliselt.

5. õppeaasta: Noodikirja vigade seletamine ja parandamine ning variatsioonide laulmine üksikult.

Ü h i n e.

„Üürike“ — K. Tüرنpu (L. Koidula).

Laulu päheõppimine ja dünaamiliselt ilmeka ettekande harjutamine. Võimaluse korral ka 2. hääle läbitöötamine ja selgeksõppimine ning 2-häälse kooslaulu harjutamine.

Helilooja? (K. Tüرنpu. Lühike iseloomustus ja mõningaid eluloolisi andmeid). Sõnade autor (L. Koidula).

34. tund. Ühine.

A. Hingamisharjutusi (nr. 2—8 vaheldumisi duur- ja mollhelitõus).

B. „Isamaa ilu hoieldes“ — K. A. Herman (F. Kreutzwald „Kalevipoeg“). (Leelo VI, lk. 2.)

1. Sissejuhatus. Eesti Vabariigi aastapäeva — kodumaa sünnipäeva lähenemine. Muistseist sangarlikest võitlusist.

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: laulu vorm? (2-jaoline: esimene — marsitaoline, sõjakas, teine — rahulikum, mälestusile vihjav); tempo? (möödukas); rõhualad? (esimeses jaos 2-löögilised, teises — $2 + 2 = 4$ -löögilised, eellöögiga); helitõug? (vahelduv).

b) Noodi järgi: lauluvorm (2-jaoline, teise jao kordamisega); tempo (andante = käies); takt (esimeses jaos $\frac{2}{4}$, teises $c = \frac{4}{4}$, eeltaktiga); rütmilugemine rütmisilpidega ühenduses taktilöömisega; helistik (esimene jagu f-mollis peatusega viiendal astmel — dominandil, teine — F-duuris). Lauluviisi õppimine noodi kaasabil (juhime tähelepanu, et ilmeka fraseerimise ja jõurikka dünaamika

mõttes on selles laulus eriti tähtis ühtlane hingamine. Kordame dünaamiliste märkide p, mf, f, ff, pf < > tähendust).

35. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutusi (nr. 2—8 vaheldumisi duuri- ja moll-helitõus).

2. Helitabamise harjutusi etteütluse järgi duuris ja mollis.

B. „Isamaa ilu hoieldes“ — K. A. Herman („Kalevipoeg“). Laulu kordamine, päheõppimine ja ilmeka iseseisva ettekande harjutamine. Helilooja? (K. A. Herman. Lühike kokkuvõte elukäigust ja tööst: edasipüüdmine iseõppijana, paljude laulukogude autor, helilooja, laulupidude üldjuht, muusikaajakirja toimetaja ja väljaandja jne.). Sõnade autor? (Fr. Kreutzwald — „Kalevipoeg“).

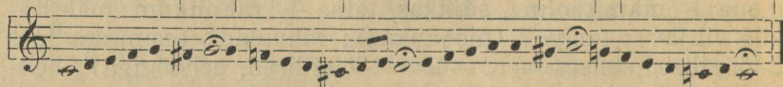
36. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamisharjutus (nr. 10).

2. Helitabamise harjutusi C-duuris rändnoodi järgi. Katseid kromaatilisi kõrgendusi (fis, cis, gis) tabada astmelise liikumise juures (juhuline kromatism). Kromatism liikuvusega teise helistikku (duuri või molli), — s. o. modulaatsioon. (Modulatsiooni mõistes kinnistamiseks laulame uuest põhitoonist vastava helistiku kolmkõla).

C-duur   mod. G-duuri   mod. d-molli   mod. a-molli   mod. C-duuri

B. „Kodumaa laul“ — A. Vedro (H. Visnapuu) (Leelo V, lk. 1).

1. Sissejuhatus. Vihjeid emakeele tunnis käsitletud H. Visnapuu luulele või eelmises laulutunnis käsitletud ainele.

2. Õpilase poolt ettevalmistatud deklamatsioon (võimaluse korral) ja õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (paras); rõhualad? ($2 + 2 = 4$ -löögilised); rütm? (rahulik, kindlajooneline); dünaamika? (jõuline, 3 salm pühaliku algusega ja eriti jõulise lõpuga); helitõug? (duur: laululõpp alghelistikust kõrvalekalduv).

b) Noodi järgi: tempo (moderato = mõõdukas; metronoomi märgendi M. M. = 120 seletus ja võimaluse korral metronoomi demonstreerimine); takt ($C = \frac{4}{4}$: 4-löögiline iga löögi vastavusega veerandnoodile); helistik (peahelik C-duur; modulatsioon G-duuri, millega laulu lõpposas helilooja huvitavalt ja leidlikult sümboliseerib meie kindlat usku kodumaa püsivusse lõpmatuseni, igavikuni).

4. Laulu õppimine noodi järgi (kõik 3 salmi), (dünaamilised märgid p, mf, f, ff < >, tempo muutus rit. laulu lõpus, hingamise märgid!).

6. kuu (märts).

37. tund. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamise ja dünaamilisi harjutusi (nr. 1).

2. Helitabamise harjutusi eelmise tunni eeskujul (kromatismi ja modulatsiooni mõistesse süvenemine). [6. kl. koduseks iseseisvaks tööks rütmilisi-meloodil. variatsioone (lihtsa modulatsiooniga meloodikas) antud teemale — vt. 6. õp. töövihk, nr. 8].

B. „Kodumaa laul“ — A. Vedro (H. Visnapuu).

1. Üksiku õpilase või õpilasarühma ettekanne.

2. Laulu päheõppimine.

3. Võimaluse korral 2. hääle läbitöötamine (vaatleme ka kõrvalkaldumeid alghelistikust — modulatsioone, mis selgesti nähtuvad 2. hääle kromaatiliste kõrgenduste puhkedel).

4. Kahehäälse kooslaulu ja ilmeka ettekande harjutamine.

5. Helilooja? (A. Vedro. Lühike iseloomustamine. Tähtsaim teos ajalooline ooper „Kaupo“). Sõnadelooja? (H. Visnapuu).

6. Eelmisel tunnil õpitud K. A. Hermani laulu „Isamaa ilu hoieldes“ kordamine peast.

38. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õ p p e a a s t a. Lahendab antud küsimuste rea: Mis heli asub $\frac{1}{2}$ tooni võrra kõrgemal c-st? Mis heli veel asub $\frac{1}{2}$ tooni võrra kõrgemal c-st? Mis heli asub 1 tooni võrra kõrgemal e-st? Mis heli asub 1 tooni võrra madalamal c-st? Mis heli asub $\frac{1}{2}$ tooni võrra kõrgemal e-st? Kui suur on helide vahe: f ja fis vahel, a ja b vahel, as ja h vahel, g ja ais vahel jne. F. Saebelmani „Kaunimad laulud“ vaikne lugemine.

6. õ p p e a a s t a. Noodikirja vigade seletamine ja parandamine. Koduste rütm.-mel. variatsioonide kollektiivne läbitöötamine.

Ü h i n e.

„Kaunimad laulud“ — F. Saebelman (Leelo V, lk. 3).

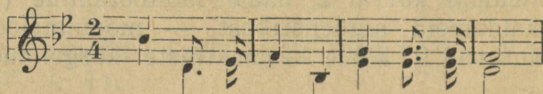
1. Sissejuhatus. Vestlus 5. kl. õpilaste poolt läbiloetud luule teemal.

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: tempo? (hoogne); rõhualad? (2-löögilised); rütm? (elav); dünaamika? (jõuline); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo (vaimustusega = hoogsussega); takt ($\frac{2}{4}$: kahelöögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile); rütm (vaheldusrikas). Rütmiline läbitöötamine noodi järgi (rütmilugemine ühenduses taktilöömisega).

tam, tai - ri tam, tam, tam, tai-ri taa.

Helistik (B-duur. Vastava heliredeli ehitamine valemi järgi. Põhitooni leidmine hääleraua või klaveri järgi).

4. Laulu õppimine (rütmiliselt läbituntud ettekande

saavutamiseks laulame ka rütmisilpidega. Sõnade hääldamisel toetume sõnas „tuksub“ „k“-le, eelmise „u“ venitamise arvel).

39. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamise ja dünaamilisi harjutusi (nr. 1).
2. Eelmisel tunnil 5. kl. õpilaste poolt sooritatud ülesannete ühine vaatlus ja parandamine.

B. „K a u n i m a d l a u l u d“ — F. S a e b e l m a n.

1. Laulu päheõppimine (mõlemad salmid) ja ettekande viimistlemine (dünaamika; tempo muutused, rütmiliselt selge ja täpne hääldamine).

2. Helilooja? (F. Saebelman. Lühisõnaline iseloomustamine).

3. Varemõpitud laulude kordamine:

„Isamaa ilu hoieldes“ — K. A. Herman.

„Laul langenud kangelastele“ — J. Aavik.

„Kodumaa laul“ — A. Vedro.

„Eesti lipp“ — E. Võrk.

„Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ — F. Pacius.

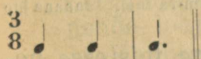
(Õpilasarühmade ja ka üksikõpilaste ettekandeid).

40. t u n d. Ühine.

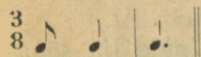
A. Harjutusi.

1. Hingamise harjutus (nr. 10).

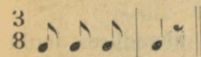
2. Rütmi kiirtabamist $\frac{3}{8}$ ja $\frac{6}{8}$ taktis, ettenäidatud tabelite järgi. (Hetkeks nähtavaks tehtud rütmi hääldamine rütmisilpidega või järelaimamine, koputades ehk plaksutades):

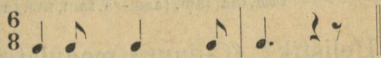
(taa tam taaa)

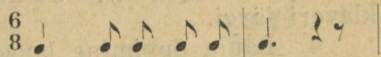
(tam taa taaa)

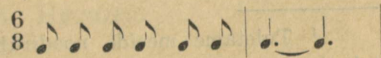
(tam tam tam taa)

(taa, tam, taa, tam, taaa)

(taa, tam, tam, tam, tam, taa)

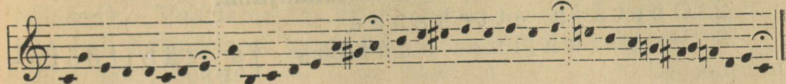
tam, tam, tam, tam, tam, tam, taaa-aaa)

41. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamise harjutus (nr. 10).
2. Helitabamise harjutusi rändnoodi järgi:

B. „O m a s a a r“ — J. Simm (G. Suits).

1. Laulu lugemine rütmisilpidega.
2. Helistik; modulatsioonid.
3. Laulu harjutamine ja päheõppimine (kõik salmid).
4. Võimaluse korral ka 2. hääle selgeksõppimine. (Selgitame, et teine hääle oma lühikese, korduva motiiviga sõnal „sõuan“ iseloomustab kujukalt lainete hõljumist). Lihtsusutamise mõttes on mõeldav ka vaid laulu lõpposa — „Seda kaua ju otsinud olen“ kahehäälselt laulda; sel puhul tuleks laulu algosa üksikul õpilasel (soolo) laulda, kuna laulu lõpu laulaksid kõik kahehäälselt refräänina. (Selgitame refrääni mõistet; ka soolo mõistet).

5. Laulu ilmeke ettekande harjutamine (ühel või teisel kujul): dünaamika (p, pp, mp, mf, f < >). Tempo muutused.

6. Helilooja? (J. Simm. Milliseid J. Simmi laule juba tunneme: „Kevade kuulutajad“, „Tantsule“. Tuletame meelde varem toodud andmeid J. Simmi kohta).

7. Sõnade looja? (G. Suits).

7. kuu (aprill).

42. t u n d. Ühine.

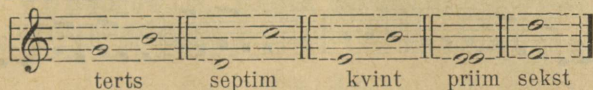
A. Varemõpitud laulude kordamine (meeldetuletusega nende loojaist) peast:

- „Kaunimad laulud“ — F. Saebelman.
- „Kui Kungla rahvas“ — K. A. Herman.
- „Üürike“ — K. Türrpu.
- „Üksinda“ — J. Kappel.
- „Ei saa mitte vaiki olla“ — Miina Herman.
- „Süda tuksub“ — K. A. Herman.
- „Laulge poisid“ — E. r. v.
- „Jaan läeb jaanitulele“ — E. r. v.

luga on sisendatud just kui usku tervekssaamisesse. Selgitame intervalli mõistet (kõlaline vahe heli vahel) ja eristame intervale nende kõlalise mulje järgi konsonantsideks (sobivkõlased) ja dissonantsideks (riidkõlased). Vaatleme ka intervallide nimetusi, mis sõltuvad ühe heli astmelisest kaugusest teisest helist: Priim — esimene aste; sekund — teine aste; terts — kolmas aste; kvart — neljas aste; kvint — viies aste; sekst — kuues aste; septim — seitsmes aste; oktaav — kaheksas aste.

Toome näiteid:

4. Laulu ilmekas ettekanne 2-häälselt.

5. Mispoolest erineb selle laulu väljatootus paljudegi varemõpitud laulude omast tunduvalt? (Iseseisvus häältel). Selgitame polüfoonilise (teatud rippumatus häältel) samuti ka homöfoonilise stiili (teiste häälete kooskõlaline või nn. harmooniline sõltuvus peahäälest) mõisteid.

6. Helilooja? (Mart Saar. Eluloolisi andmeid ja lühike iseloomustamine. Tähtsamad tööd: hulk koori- ja soololaule ning klaveripalasad).

7. Varemõpitud laulude kordamine: „Kui mind ärä annetasse“ — A. Läte; „Tantsule“ — J. Simm.

44. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

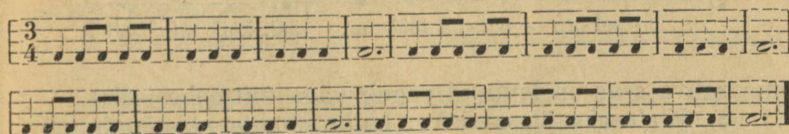
L a h u s.

5. õ p p e a a s t a. L. Koidula luuletuse „Ema süda“ vaikne lugemine.

6. õ p p e a a s t a. Koduseks vabaks ülesandeks: antud rütmile viis luua. (Vt. 6. õp. töövihk, nr. 14).

Antud ülesande näiteline läbitootamine.

Ülesanne.

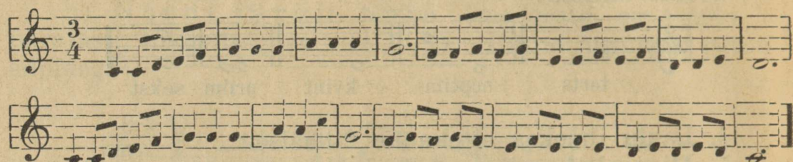

Lahendus.

Näide 1.

Näide 2.

Ühine.

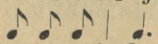
„Ema süda“ — R. Hansen (L. Koidula).

1. Sissejuhatus. Luuletuse ettekanne õpilase poolt. Mõistete selgitamine.

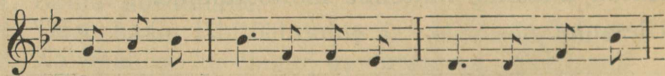
2. Opetaja muusikaline ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: rõhualad? (3-löögilised, eel-löögiga); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: takt ($3/4$); rütm (korduva motiiviga); helistik (B-duur; selle võtmemärgistiku õigustamiseks ehitame B-duur heliredeli valemi järgi). Põhitooni leidmine hääleraua või klaveri järgi.

4. Laulu õppimine rütmilise ja meloodilise noodipildi jälgimisega. (Paneme erilist rõhku viisi omandamisele kohal:

... on pel-gu - pai-ga leid-nud sääl, kõik mis nii ...

mis rahva seas on levinud sageli väga mitmekesiselt).

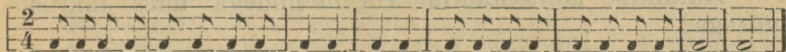
5. Koduseks ülesandeks: laulu sõnade päheõppimine.

45. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õppeaasta. Antud teksti iseseisev rütmiseerimine või varemõpitud laulu rütmi märkimine peast.

Näit. „Üles, üles, hellad, vennad!“

rütm (vaheldusrikas; uus rütmi vorm: 3 võrdse kestvusega heli ühel löögil — triool ; selle märkimine); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo (hoogne); takt ($3/4$, eeltaktiga).

Rütmiline läbitöötamine rütmisilpidega ühes taktilöömise:

tai - ri, taam - ra, ta - ra - ra, tam, tam, tai - ri, taam - ra, tai - ri taa jne.

Helistik? (D-duur. Mõned modulatsiooni momendid). Põhitooni leidmine hääleraua või klaveri järgi.

4. Laulu harjutamine (kõik salmid).

5. Koduseks ülesandeks: laulusõnade päheõppimine.

47. tund. Ühine.

A. 6. kl. õpilaste poolt eelmisel tunnil sooritatud ülesande rütmilis-meloodiline analüüs ja ühine vaatlus ning vigade parandamine.

B. „Minge üles mägedele“ — K. A. Herman (M. Weske).

1. Laulu kordamine (trioli mõiste meeldetuletamine; viisi harjutamine: 1) rütmisilpidega ja 2) sõnadega).

2. Teise hääle selgeksõppimine.

3. Kahehäälse kooslaulu ja ilmeka ettekande harjutamine.

4. Helilooja? (K. A. Herman. Missuguseid K. A. Hermani laule varem oleme õppinud? — „Kui Kungla rahvas“, „Süda tuksub“, „Isamaa ilu hoieldes“. Tuletame meelde K. A. Hermani eluloolisi andmeid ja ta teeneid).

5. Sõnade autor (M. Weske).

6. Varemõpitud laulude kordamine:

„Isamaa ilu hoieldes“ K. A. Herman.

„Kui Kungla rahvas kuldsel aal“ „

„Süda tuksub“ „

„Üürike“ — K. Türrpu.

„Oma saar“ — J. Simm.

48. t u n d. Ühine.

A. Harjutusi.

1. Hingamise harjutus (nr. 10).

2. Helitabamise harjutusi etteütelse tabelite järgi (duur helitõus).

B. „Tantsulaul“ — čehhi rahvalaul, (Leelo V, lk. 41).

1. Sissejuhatus. Vestlus röömudest ja lõbudest. Huumor.

2. Õpetaja ettekanne. Tundmatu mõistete selgitamine. (Sulik = sulepadi).

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine.

a) Kuulmise järgi: üldmeeleolu? (väga lõbus); tempo? (väga elav); rõhualad? (2-löögilised); rütm? (tantsulaadne, paiguti esineva huvitava omapärasusega, nimelt rõhu kandumisega tavaliselt rõ h u g a löögilt rõ h u t a löögile sõnade juures „keerúta, purústa“ jne., mis moodustab nn. sünkoobi rütmi); helitõug? (duur).

b) Noodi järgi: tempo (lõbusasti, kiiresti); takt ($\frac{2}{4}$).

Rütmi lugemine:

tam, tam, tam, tam, ta - ra-á-ra, ta-raá-ra j. n. e.

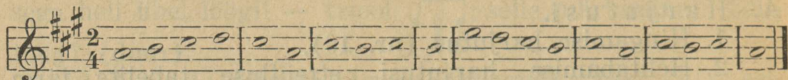
Tempo muutus 4. salmi lõpposas (poco a poco accelerando = vähehaaval kiirustades). Helistik? (A-duur. Vas-tava heliredeli ehitamine valemis järgi. Põhitooni leidmine hääleraua või klaveri järgi).

4. Laulu harjutamine. (Juhime tähelepanu sellele, et laulu teises osas sõnad „lal-lal“ on vaja elastselt hääldada, kõlava „l“-ga, eriti punktikesega märgitud (staccato) kaheksandiku kohal).

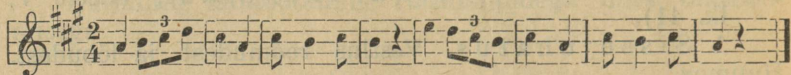
49. t u n d. Ühine.

A. Rütmilis-meloodilisi tabamisharjutusi variatsioonide moodustamisel antud teemale — sünkoobi ja triooli mõistesse süvenemiseks.

Näit.

Var.

B. „Tantsulaul“ — čehhi rahvalaul.

1. Laulu kordamine ja rütmikalt selge ettekande harjutamine (nn. rütm kaasmänguga, vt. 5. õp. töövihk, nr. 7 ja 6. õp. töövihk, nr. 2).

2. Teise hääle selgeksõppimine.

3. Kahehäälse kooslaulu ja ilmeka ettekande harjutamine. (Juhime tähelepanu dünaamilistele erimärkidele iga salmi alul, samuti laulu lõpposa mitmekesisistamisele dünaamilises mõttes: f, kordamisel pp ja viimases salmis ümberpöörduvalt).

4. Helilooja? (čehhi rahvaviis).

5. Kordame üht meie endi tantsulauludest. („Pulmalust“, „Labajala valss“).

8. kuu (mai).

50. tund. Ühine.

1. Võtmemärgistikus esinevate $\sharp\sharp$ ja $\flat\flat$ järjekorra kordamine.

2. a) Viisi märkimine ettelaulumise järgi (muusika diktaat) antud helistikus. (Enne märkimist teeme kindlaks võtmemärgistiku, vastavat heliredelit vormeli järgi moodustades):

motiiv

lause

b) Tahvlile märgitud viisi arutelu ja vigade parandamine õpilaste endi poolt.

3. Laulu vormi analüüs: Selgitame, et nagu sõnalisel väljendusel, nii ka igal muusikalisel väljendusel on oma vorm või lauseehitus. Iga muusika algeoks on motiiv, mis on väikesim muusikaline mõte. Motiivi kordamistest mitmesuguseis rütmilisis või meloodilisis teisendeis või algmotiivile uute motiivide juurdetoomisest tuletuvad fraasid; fraasid liituvad lauseteks, laused oma korda perioodideks ja liitlauseteks jne.

Vaatleme äsjakirjutatud laulukese (lause) vormi; see koosneb kõige esmalt teatud algmotiivist (a), millele liitub teine, rütmiliselt elavam, motiiv (b), moodustades koos eelmise motiiviga fraasi, järgneb esimese motiivi (a) kordumine, kuid vastupidises käigus ja sellele liitub motiiv — b, kuid astmevõrra madalamalt endisest, moodustades jälle eelmisega fraasi; kaks fraasi annavad lause. Nii äsjakirjutatud laulukene oma vormilt on primitiivsem. Vähe laiem vormilt oleks näit. järgmine tuttav laul:

motiiv

periood

Eespool vaadeldud vormid kuuluvad veel mitmeti edasiarendamisele. Üks tähelepanuväärsemaid ning ümmaramalt väljaarendatud lauluvorme on nn. kolmejaoline vorm, milles esimene ja viimane jagu on sarnased (a + b + a), milline asjaolu annab sellele lauluvormile kuidagi eriliselt ümmara, kindla kuju. Kordame näit. „Kivilõhkuja laulu“ (Leelo V, lk. 22) ja vaatleme selle 3-jaolist vormi esimese jao kordamisega (Da Capo al Fine). Niisugusest kolmejaolisest vormist on aegade jooksul võrsunud terve rida pillimuusika (instrumentaal-) vorme, mil-

lest kõigeesmaslt tuleks mainida tantse (valss, polka, marss, menuett jne.) ja isegi suurvorme, millest nimetamisvääremaid oleks s o n a a t (mitmest jaost koosnev suurteos mingile pillile) ja s ü m f o o n i a (samalaadne teos orkestrile). Suurimaist muusika vormidest tuleks veel nimetada o o p e r i t (muusikaline draama) ja o r a t o o r i u m i (muusikaline eepos). Mõlemate viimatimainitud suurteoste ettekandeks vajatakse tavaliselt soliste (üksiklauljaid), laulukoori ja nn. s ü m f o o n i a orkestrit, s. o. sarnast orkestrit, kuhu kuuluvad kõik pilliliigid: vask- ja puupuhkpillid, keelpillid ning löökmänguriistad.

Koduseks ülesandeks: analüüsida laulu „Pulma lust“ (Leelo V, lk. 37) vorm.

51. t u n d. Ühine.

1. Laulu „Pulma lust“ kordamine.
2. Sama laulu vormi analüüs.

motiiv

fraas   fraas

lause

fraas   fraas   fraas   fraas

lause   lause

periood

3. Meeldetuletusi muist muusikavormidest (võimaluse korral õpilaste või õpetaja ettekannetega illustratsioonina). Suurvorme koorile, solistidele ja orkestrile (ooper, oratoomium jne.).

4. Koori liike:

Lastekoor ja naiskoor	}	Sopran	I
		"	II
		Alt	I
		"	II

Meeskoor	}	Tenor	I
		"	II
		Bass	I
		"	II

Segakoor	}	Sopran
		Alt
		Tenor
		Bass.

Keelpillide orkester	}	viiulid I ja II
		violad
		tšellod
		kontrabassid

Puhkpillide orkester	}	puupillid: flöödid
		(oboed)
		klarinetid
		(fagotid)
		vaskpillid: kornetid
		trompetid
		altid
		tenorid
		baritonid
		bassid
		löökmänguriistad: trum-
		mid, taldrikud,
		triangel j. m.

Sümfoonia orkester	{	keelpilli & puu- ja vaskpilli rüh-
	}	mad ning löökmänguriistad.

5. Varemõpitud laulude kordamine:
 Minge üles mägedele — K. A. Herman.
 Kaunimad laulud — F. Saebelman.
 Kodumaa laul — A. Vedro.
 Eesti lipp — E. Võrk.
6. Laulude üksikettekandeid õpilasilt.

52. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õ p p e a a s t a. Märgib noodivihikuisse peast J. Simm'i laulu „Tantsule“ rütmi.

6. õ p p e a a s t a. Noodirea laiendamine. Oktaavide nimetused (1., 2. jne., väike, suur ja kontra.). Madalate nootide märkimine F (bassi) võtmes:

1. oktaav   2. oktaav

suur okt.   väike oktaav

d e f g a h c d e f g

g a h c d e [f] g a h c

Koduseks ülesandeks: harjutada noodilugemist f-võtmes.

Ü h i n e.

A. 5 klassi poolt sooritatud ülesande ühine vaatlemine ja vigade parandamine õpilaste endi poolt.

B. Varemõpitud laulude kordamine:

„Merimeeste laul — šoti viis ($\frac{6}{4}$ taktis).

„Oma saar“ — J. Simm ($\frac{6}{8}$ taktis).

$\frac{6}{4}$ ja $\frac{6}{8}$ taktide iseloomustamine: esimene raskepärasem, pikaldasem, teine — liikuvam.

53. t u n d. Alguses lahus, pärast ühine.

L a h u s.

5. õ p p e a a s t a: G. Suitsu luuletuse „Las kasvame“ vaikne lugemine.

6. õ p p e a a s t a: Noodilugemine f võtmes. Koduseks iseseisvaks tööks ülesanne rütmilis-meloodiliste variatsioonide moodustamiseks f võtmes. (Vt. 6. õp. töövihk, nr. 12).

Ühine.

„Las kasvame“ — V. Nerep (G. Suits).

1. Sissejuhatus. Käsitelu emakeele tunnis. Noorusaateist.

2. Õpetaja ettekanne.

3. Muusikaline analüüs ja läbitöötamine:

a) Kuulmise järgi: üldmeeleolu? (sõjakas, julge); tempo? (hoogne); rõhualad? ($2 + 2 = 4$ -löögilised, eellöögiga); rütm? (marsitaoline); dünaamika? (jõuline); helitõug? (duur — optimistlik).

b) Noodi järgi: tempo (hoogsasti; takt ($C=4/4$: neljalöögiline, iga löögi vastavusega veerandnoodile; eel-takt); rütmiline läbitöötamine rütmisilpidega. Helistik (G-duur). G-duur heliredeli moodustamine valemi järgi. Selle mängimine klaveril ja laulmine.

4. Laulu harjutamine.

54. tund. Alguses lahus, pärast ühine.

Lahus.

5. õppeaasta: Laulu „Las' kasvame“ sõnade päheõppimine.

6. õppeaasta: Noodikirja vigade seletamine ja parandamine. Üksikute variatsioonide laulmine.

Ühine.

„Las' kasvame“ — V. Nerep (G. Suits).

1. Üksikute õpilaste deklamatsiooni või laululist ettekannet.

2. Laulu päheõppimine ja hoogsa ning ilmeka ettekande harjutamine.

3. Teise hääle selgeksõppimine.

4. Kahehäälse kooslaulu harjutamine.

55. tund. Ühine.

A. Harjutusi:

1. Hingamisharjutus (nr. 10).

2. Helitabamise harjutusi etteütluse tabelite ja rändnoodi järgi koos ja üksikult. (Viimasel juhul kaasõpilaste abistamisega eksimuste puhul).

B. „Las' kasvame“ — V. Nerep (G. Suits).

1. Mõlema hääle kordamine.
2. Kahehäälese kooslaulu ja viimistletud ettekande harjutus.
3. Helilooja? (V. Nerep.)
4. Sõnade autor (G. Suits).
5. Mõningaid meeletuletsi: Milliste eesti heliloojate ja missuguseid laule oleme varem laulnud?

(K. A. Herman — „Isamaa ilu hoieldes“, „Minge üles mägedele“, Miina Herman — „Ei saa mitte vaiki olla“, J. Kappel — „Üksinda“, Saebelman — „Kaunimad laulud“, Vedro — „Kodumaa laul“, A. Läte — „Kui mind ärä annetasse“, J. Simm — „Oma saar“, „Tantsule“, M. Saar — „Valuvõtt“ jne.)

Missuguseid muude tähtsamate heliloojate laule oleme laulnud? (Mozart „Uinu mu väsinud lind“, Beethoven „Vaikne öö“ jne.)

6. Kordame neist mõned meeldivamad (üksikult ja koos).

56. t u n d. Ühine.

A. Üldjooneline kokkuvõte algkoolis omandatud muusikalistest teadmistest:

a) Muusika elemendid — rütm, meloodia ja kooskõla (harmonia) laulu ja üldse muu muusika ehitusmaterjalina.

b) Tähtsamaid muusika vorme: koorilaul, soololaul, instrumentaal-pala, tants, sonaat, sümfoonia, ooper, oratoorium.

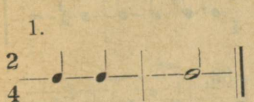
B. „El a g u“ — K. T ü r n p u (Leelo V, lk. 5).

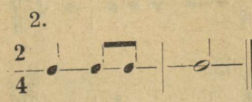
1. Arutelu, muusikaline analüüs, läbitöötamine ja ilmeka ning hoogsa ettekande harjutamine (lõpposas võimalikult 4-häälsena).

2. Meeldivamate varemõpitud laulude kordamine.

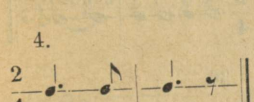
Lisa.

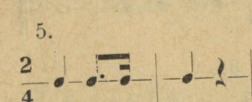
Rütmi kiirtabamise harjutusi.

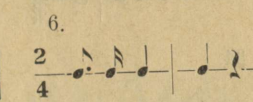
1.

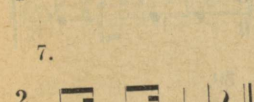
2.

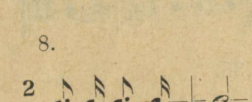
3.

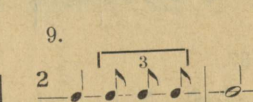
4.

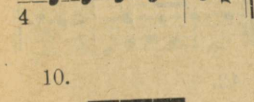
5.

6.

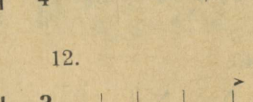
7.

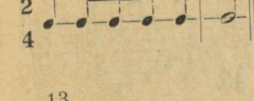
8.

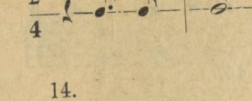
9.

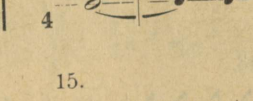
10.

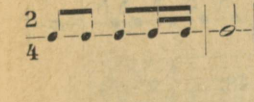
11.

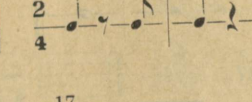
12.

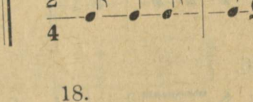
13.

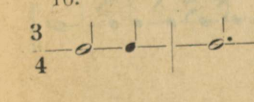
14.

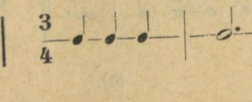
15.

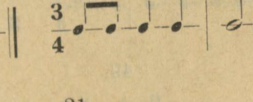
16.

17.

18.

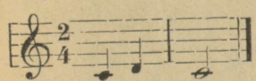
19.

20.

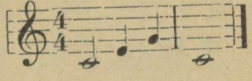
21.

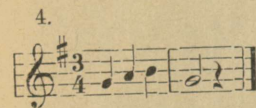

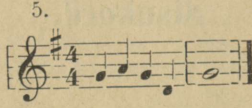
Meloodia kiirtabamise harjutusi.

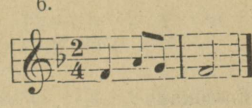
1.

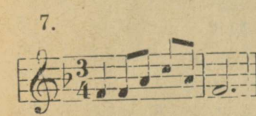
2.

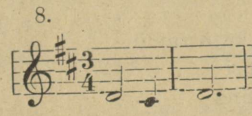
3.

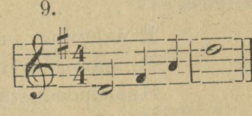
4.

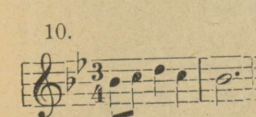
5.

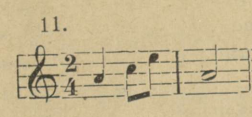
6.

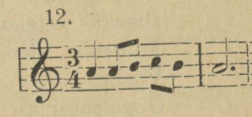
7.

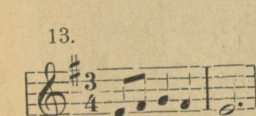
8.

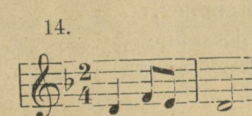
9.

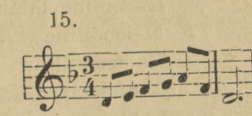
10.

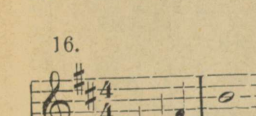
11.

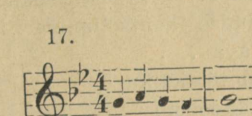
12.

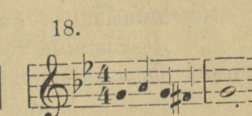
13.

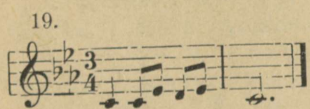
14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

Sisukord.

	Lk.
Eessõnaks	3
Üldosa	4
Hingamine ja kajastamine	6
Hingamisharjutusi	11
Häälemoodustamine	14
Hääldamine	17
Ilmekas ettekanne	21
Muusika elemendid	22
Vorm	23
Õppematerjali käsitus	25
Rütmiline läbitöötamine	25
Meloodiline läbitöötamine	30
Harmooniline läbitöötamine	34
Laulutunni käik	35
Laulurepertuaarist 5. ja 6. õppeaastal	37
Muusikalise kuulmise kontrollimine	38
Keskustatud töökava	40
Eriosa: Õppematerjali läbitöötamine	43
1. kuu (oktoober)	43
2. kuu (november)	52
3. kuu (detsember)	61
4. kuu (jaanuar)	64
5. kuu (veebuar)	70
6. kuu (märts)	75
7. kuu (aprill)	79
8. kuu (mai)	86
Lisa: Rütmi kiirtabamise harjutusi	93
Meloodia kiirtabamise harjutusi	95

Metoodilise käsiraamatu „Uusi teid algõpetuses IV“
lisadena on ilmuud ja ilmuvad lähemal ajal järgmised

TÖÖ- JA ABIRAAMATUD ÕPILASILE

- Lisa 1. J. Käis ja B. Rea: **Maateadus**. Tööjuhatusi ja arvulisi andmeid individuaalseks tööks. V. õppeaasta. Välismaailmajaod. Hind 30 snt.
- Lisa 2. J. Käis ja V. Horn: **Maateadus**. Tööjuhatusi ja arvulisi andmeid individuaalseks tööks. VI õppeaasta. Eesti-Euroopa. Hind 35 snt.
- Lisa 3. R. Reiman: **Lugemise tööjuhatusi**. V õppeaasta. Hind 40 senti.
- Lisa 4. R. Reiman: **Lugemise tööjuhatusi**. VI õppeaasta. Hind 45 senti.
- Lisa 5. Riho Päts: **Laulmisõpetuse töövihk**. V õppeaasta. Hind 35 senti.
- Lisa 6. Riho Päts: **Laulmisõpetuse töövihk**. VI õppeaasta. Hind 35 senti.
- Lisa 7. E. Limberg: **Matemaatika-töövihk**. V õppeaasta. 1. vihk: Sügisest jõuluni. Hind 50 senti.
- Lisa 8. Sama. 2. vihk (ilmumisel).
- Lisa 9. Sama. 3. vihk (ilmumisel).
- Lisa 10. E. Limberg: **Matemaatika-töövihk**. VI õppeaasta. 1. vihk: Sügisest-jõuluni. Hind 50 senti.
- Lisa 11. Sama. 2. vihk (ilmumisel).
- Lisa 12. Sama. 3. vihk (ilmumisel).
- Lisa 13. E. Limberg: **Tööjuhatusi matemaatikas**. VI õppeaasta. Hind 20 senti.
- Lisa 14. J. Käis: **Looduseõpetus**. Tööjuhatusi individuaalseks tööks. V õppeaasta.
- Lisa 15. J. Käis: **Looduseõpetus**. Saateainet individuaalseks tööks. V õppeaasta.
- Lisa 16. J. Käis ja H. Stamm: **Looduseõpetus**. Tööjuhatusi individuaalseks tööks. VI õppeaasta (ilmumisel).
- Lisa 17. J. Käis: **Looduseõpetus**. Saateainet individuaalseks tööks. VI õppeaasta (ilmumisel).

Pealadu:

K. k.-ü. „TÖÖKOOL“. V.-Roosikrantsi 3, Tallinn.

A
A-7693

HIND 1 KR. 50 SENTI.